

## บทที่ 4

### ผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของชุมชน มีวัตถุประสงค์หลัก 2 ประการ คือ ประการที่หนึ่ง ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของชุมชน ประการที่สอง ศึกษาแนวทางและมาตรการในการส่งเสริมการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของชุมชน โดยมีพื้นที่ศึกษา คือเมืองโบราณเวียงท่ากาน ซึ่งอยู่ในหมู่บ้านท่ากาน ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อความเข้าใจประเด็นที่จะศึกษา ผู้วิจัยได้แบ่งผลการวิจัยไว้ 3 ตอน ดังนี้

#### 4.1 ปัจจัยภายใน

4.1.1 บริบทของชุมชน

4.1.2 ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของเวียงท่ากาน

4.1.3 ลักษณะทางกายภาพและศักยภาพของศิลปกรรมในการดึงดูดความสนใจ

4.1.4 การรวมกลุ่มของชาวบ้าน

#### 4.2 ปัจจัยภายนอก

4.2.1 นโยบายของรัฐในการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

4.2.2 นโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

4.2.3 ข่าวดสารความรู้

#### 4.3 รูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

4.3.1 การจัดการโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

4.3.2 การจัดการ โดยรัฐ

#### 4.1 ปัจจัยภายใน

ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ทำการศึกษาที่ บ้านท่ากาน หมู่ 5 ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากในพื้นที่เป็นที่ตั้งของ เมืองโบราณเวียงท่ากาน ที่มีโบราณสถานกระจายตัวอยู่ทั้งภายในและรอบๆ ชุมชนจำนวนมาก นอกจากนี้ชุมชนยังได้มีส่วนร่วมในการดูแลบูรณะโบราณสถาน จนได้รับโล่พระราชทานจาก สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีในฐานะบุคคลผู้สนับสนุนการอนุรักษ์ดีเด่นประจำปี พ.ศ. 2531 เนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ตามประเด็นที่ผู้วิจัยได้ตั้งไว้

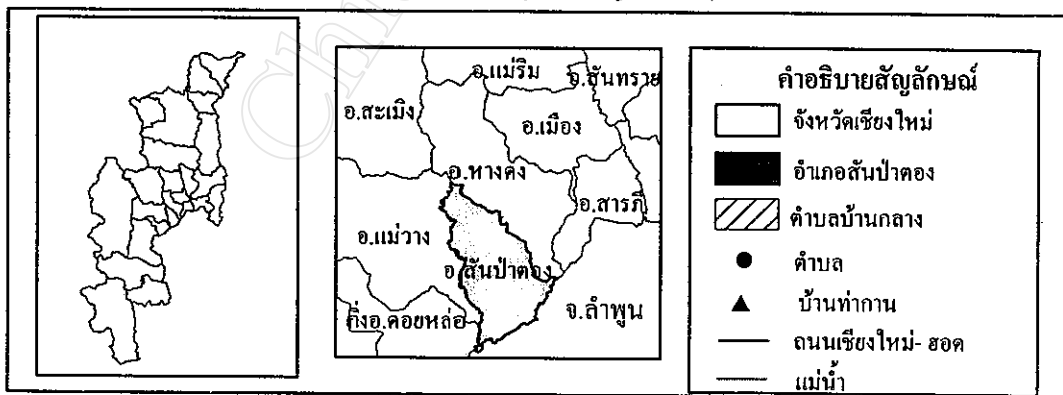
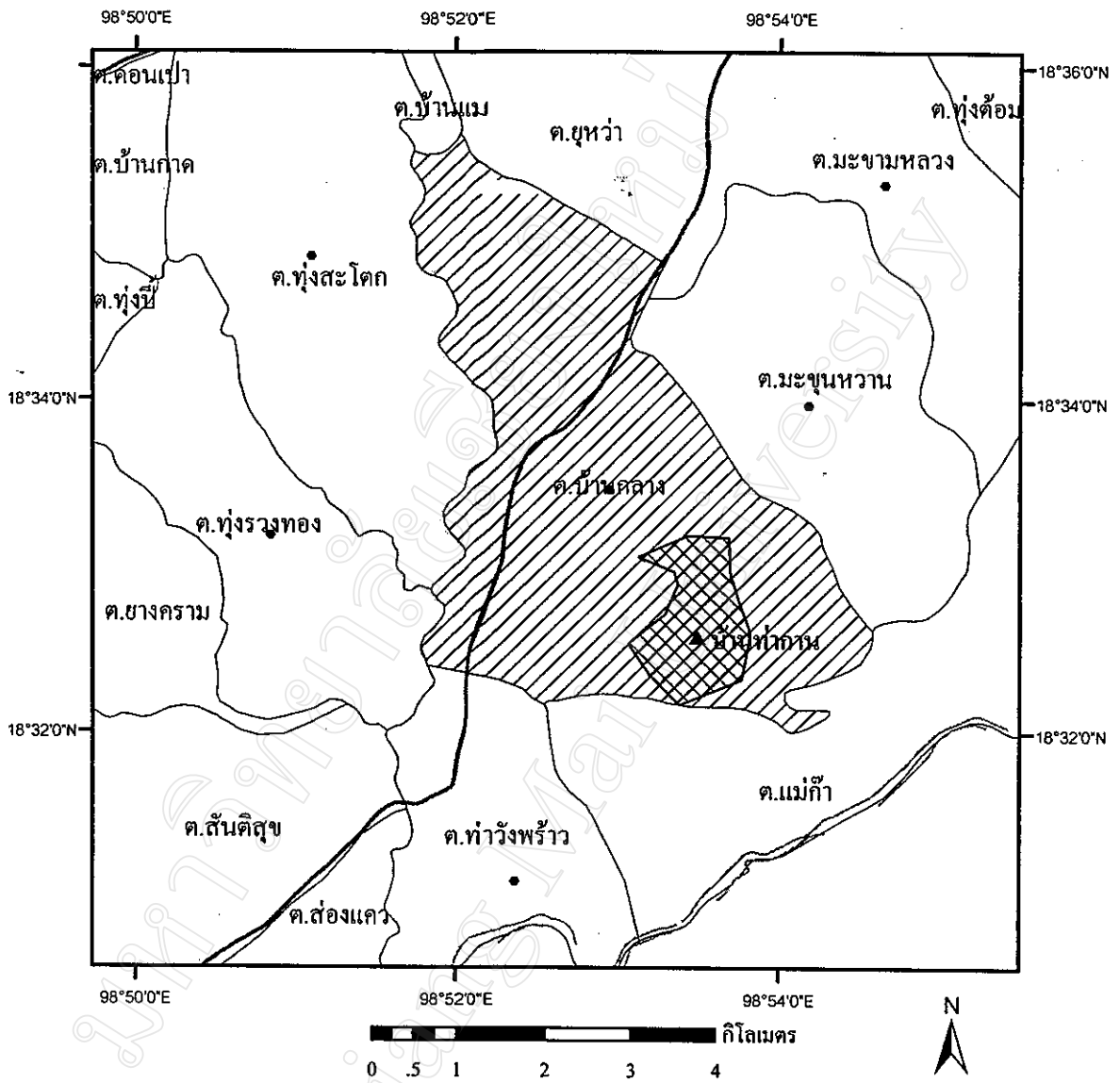
#### 4.1.1 บริบทของชุมชน

การทำความเข้าใจชุมชนที่จะศึกษา ต้องเข้าใจถึงบริบทของชุมชนในด้านต่างๆ ที่หล่อหลอมชุมชนเข้าด้วยกันนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และแนวโน้มที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งประเด็นที่สำคัญ ได้แก่ ลักษณะของประชากรและการตั้งถิ่นฐาน ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ลักษณะการปกครอง สาธารณูปโภค สภาพเศรษฐกิจ ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม และวัฒนธรรมประเพณี โดยมีรายละเอียดดังนี้

##### 1. ลักษณะของประชากรและการตั้งถิ่นฐาน

บ้านท่ากาน หมู่ที่ 5 ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ภายในหมู่บ้านประกอบด้วยคนหลายชาติพันธุ์ มีทั้งคนไทยของ ไทยลื้อ ไทยเงิน ไทยยวน แต่ส่วนใหญ่จะเป็นไทยของ บ้านท่ากานหรือในสมัยโบราณเรียกว่าเวียงท่ากาน เดิมเป็นเมืองร้าง จากหลักฐานเอกสารที่ปรากฏสันนิษฐาน ได้ว่า มีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยพระเจ้ากาวิละกวาดต้อนคนจากเมืองยอง และเมืองต่างๆทางตอนบน มาสร้างเวียงป่าซาง และใช้เวลาถึง 14 ปี ในช่วง พ.ศ. 2325 ถึง พ.ศ. 2339 เพื่อรวบรวมกำลังคนที่เรียกว่ายุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าวใส่เมือง ก่อนจะเข้าบูรณะเมืองเชียงใหม่และลำพูน ต่อจากนั้นได้มีการกวาดต้อนคนจากเมืองทางตอนบนอีก 2 ครั้งใหญ่ คือช่วง พ.ศ. 2339 ถึง พ.ศ. 2348 และช่วง พ.ศ. 2348 ถึง พ.ศ. 2356 โดยเฉพาะการกวาดต้อนคนจากเมืองยอง เป็นการกวาดต้อนแบบเทครัว คือ กวาดต้อนมาทั้งระบบของเมือง ซึ่งประกอบด้วยเจ้าเมือง บุตร ภรรยา ญาติพี่น้อง ชุนนาง พระสงฆ์ หัวหน้าชุมชนในระดับต่างๆ การมาทั้งระบบเมืองและการอยู่รวมกลุ่มกัน ทำให้ในปัจจุบันคนของโดยเฉพาะที่เมืองลำพูน สามารถรักษาเอกลักษณ์ทางภาษาและวัฒนธรรม มาได้จนถึงทุกวันนี้ (แสวง มาละแซม, 2540) ซึ่งคล้ายกับที่หมู่บ้านท่ากาน ที่ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นชาวยองและใช้ภาษาของในการสื่อสารประจำวัน

อย่างไรก็ตามไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดที่แสดงถึงการตั้งถิ่นฐานของชาวบ้านในเวียงท่ากาน จึงเป็นการสันนิษฐาน ตามภาวะแวดล้อมที่น่าจะเกี่ยวข้อง ปัจจุบันบ้านท่ากานมีครัวเรือนทั้งสิ้น 472 ครัวเรือน มีประชากร 1,571 คน เป็นชาย 753 คน เป็นหญิง 818 คน (ข้อมูลจากองค์การบริหารส่วนตำบล บ้านกลาง ปี 2545)



แผนภาพที่ 1 พื้นที่ศึกษาเวียงท่ากาน

## 2. ลักษณะทางภูมิศาสตร์

บ้านท่ากาน มีพื้นที่ 1,177 ไร่ อยู่ห่างจากอำเภอสันป่าตอง ประมาณ 8 กิโลเมตร การเดินทาง สามารถเดินทางด้วยรถยนต์จากตัวจังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้ทางหลวงหมายเลข 108 (สายเชียงใหม่-ฮอด) เป็นระยะทางประมาณ 34 กิโลเมตร จนถึงหลักกิโลเมตรที่ 30 หรือตลาดทุ่งเสี้ยว เลี้ยวซ้ายเข้าไปถนนสายทุ่งเสี้ยว-โรงวัว ประมาณ 2 กิโลเมตร หลังจากผ่านบ้านต้นกอกแล้ว จะถึงบริเวณโบราณสถานกลางเมืองเวียงท่ากาน หากเลยไปจนถึงบ้านโรงวัว จะมีถนนไปจนถึง จังหวัด ลำพูน ได้ ที่ตั้งของบ้านท่ากานมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ต่างๆ ดังนี้

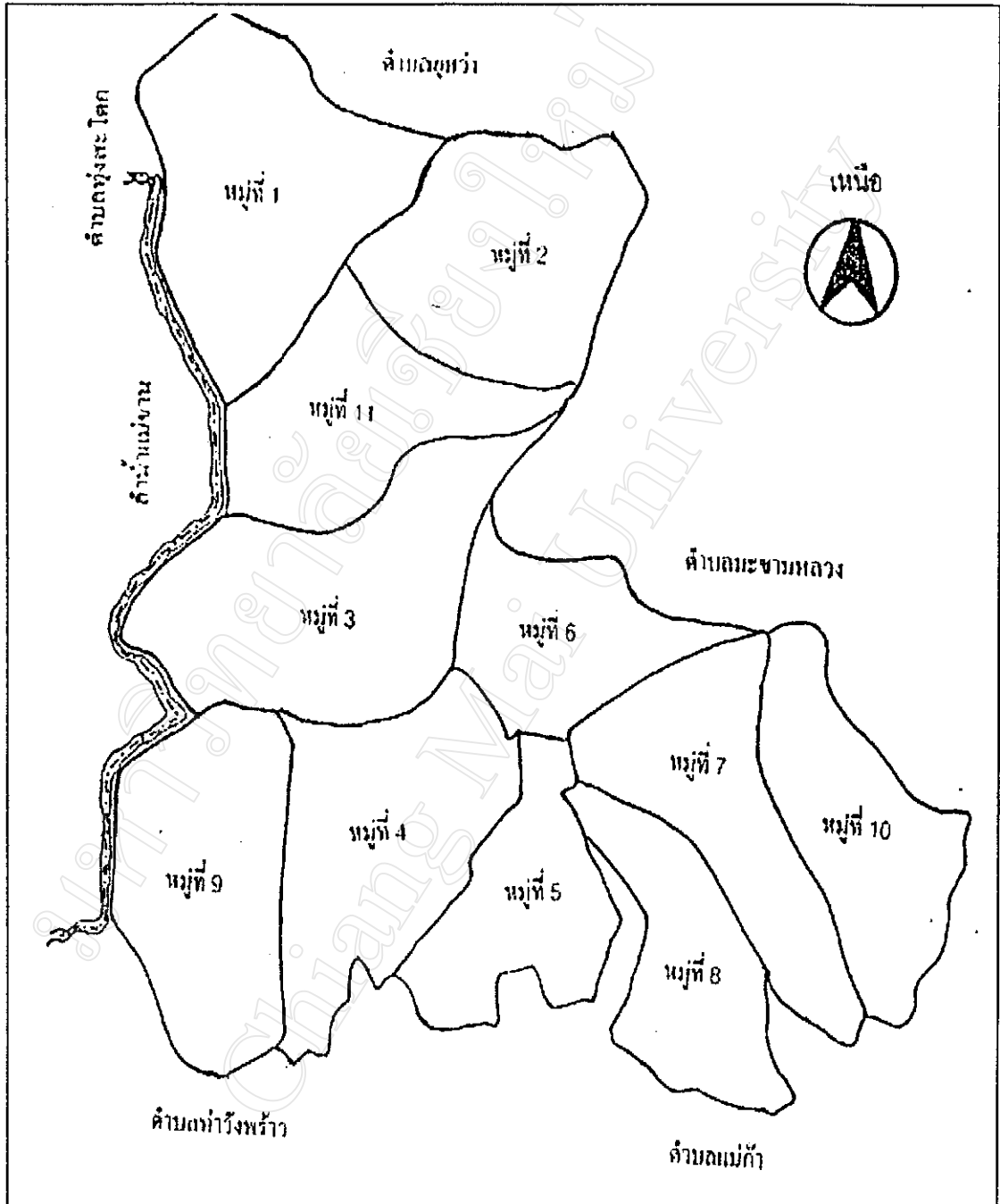
ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	บ้านพระเจ้าทองทิพย์
ทิศใต้	ติดต่อกับ	บ้านป่าสัก
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	บ้านใหม่สามหลัง
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	บ้านทุ่งเสี้ยว

บ้านท่ากานมีลักษณะทางกายภาพเป็นพื้นที่ดอน ตั้งอยู่ระหว่างแม่น้ำปิงและแม่น้ำขาน พื้นที่ของหมู่บ้านได้รับน้ำจากฝายปวงสนุกซึ่งชักน้ำจากแม่น้ำขานจึงมีน้ำใช้ตลอดปี สภาพดินเป็นเนื้อดินร่วนปนทราย มีดินเหนียวปนทรายบางส่วน เหมาะแก่การเพาะปลูก ลักษณะอากาศ มีอากาศเย็นในตอนเช้า และร้อนตอนบ่าย อุณหภูมิค่าสุด 7-9 องศาเซลเซียส อากาศหนาวจัดช่วงเดือนธันวาคม - มกราคม ร้อนจัดช่วงเดือน เมษายน มีฝนตกช่วงเดือนสิงหาคม - ตุลาคม

## 3. ลักษณะการปกครอง

บ้านท่ากาน ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านกลาง เป็น 1 ใน 5 หมู่บ้านที่อยู่ในเขตรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกลาง ซึ่งเป็น อบต. ชั้น 5 ประกอบด้วยหมู่ที่ 1 บ้านปวงสนุก หมู่ที่ 5 บ้านท่ากาน หมู่ที่ 7 บ้านสันห่าว หมู่ที่ 8 บ้านใหม่สามหลัง หมู่ที่ 10 บ้านสันกอเก็ด (ข้อมูลจากองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกลาง)

บ้านท่ากาน มีการดำเนินงานปกครองตามระเบียบของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดูแลหมู่บ้าน มีคณะกรรมการหมู่บ้าน ช่วยดำเนินกิจการของหมู่บ้าน นอกจากนี้ภายในหมู่บ้านแบ่งย่อยเป็น 13 หมวดบ้าน มีบ้านเหนือ 3 หมวดบ้าน บ้านใต้ 4 หมวดบ้าน บ้านตะวันออก 3 หมวดบ้าน บ้านตะวันตก 3 หมวดบ้าน



แผนภาพที่ 2 หมู่บ้านในตำบลบ้านกลาง

#### 4. สาธารณูปโภค

บ้านท่ากานในปัจจุบันมีสาธารณูปโภคพื้นฐานอยู่ในขั้นสมบูรณ์ ทำให้การดำเนินชีวิตมีความสะดวกสบาย ไม่ขัดสน เริ่มมีไฟฟ้าใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2514 โดยต่อมาจากจังหวัดลำพูน สำหรับน้ำใช้ บ้านท่ากานมีประปาหมู่บ้านโดยชาวบ้านร่วมมือกันทำขึ้นใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2517 ส่วนถนนมีถนนผ่านกลางหมู่บ้าน สามารถเดินทางไปยังอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ หรืออำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูนได้โดยสะดวก ถนนกลางหมู่บ้านมีใช้ตั้งแต่ พ.ศ.2487

นอกจากนี้ในหมู่บ้านยังมีวัด 1 แห่ง คือ วัดท่ากาน ตั้งอยู่ติดถนนทางด้านทิศตะวันออกของโบราณสถานกลางเมือง วัดนี้เป็นวัดเก่าที่มีมานานแล้ว ต่อมามีการสร้างวิหารหลังใหม่แทนที่วิหารหลังเดิม ส่วนพระอุโบสถของวัดนี้ตั้งอยู่ในเขตวัดพระอุโบสถ ซึ่งเป็นที่ตั้งของโบราณสถานแห่งหนึ่งในหมู่บ้าน วัดท่ากานมีพระจำพรรษา 2 รูป เณร 3 รูป บ้านท่ากานมีโรงเรียนระดับประถมศึกษา 1 แห่ง คือ โรงเรียนบ้านท่ากาน เดิมโรงเรียนตั้งอยู่ในบริเวณโบราณสถานกลางเวียง ต่อมาเมื่อมีการขุดค้นและบูรณะโบราณสถานจึงย้ายโรงเรียนมาอยู่ทางด้านตะวันตกนอกคูเมือง โรงเรียนบ้านท่ากาน เปิดสอนนักเรียนตั้งแต่ชั้นอนุบาล 1 – 2 จนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

#### 5. สภาพเศรษฐกิจ

ชาวบ้านส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ การปลูกข้าว ลำไย ถั่วเหลือง ข้าวโพด และเลี้ยงปลา ซึ่งเดิมชาวบ้านจะปลูกข้าวกันมีมาก แต่ในระยะเวลา 5-6 ปีที่ผ่านมาชาวบ้านจะหันมาปลูกลำไยกันมากกว่าปลูกข้าว พื้นที่ปลูกข้าวบางส่วนก็เปลี่ยนเป็นพื้นที่ปลูกลำไย เพราะการปลูกลำไยได้กำไรมากกว่า อาชีพรองลงมา คืออาชีพรับจ้าง ซึ่งมีทั้งที่ทำงานรับจ้างทั่วไปและรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม บางส่วนประกอบกิจการค้าขาย โดยเฉพาะการตัดเย็บเสื้อผ้าขายส่งมีมากกว่า 10 ราย โดยตลาดใหญ่ๆ ที่รับเสื้อผ้าไปขายจะอยู่รอบๆ ชุมชน เช่น ตลาดนัดวันพฤหัสบดี ที่บ้านสบเตี๊ยะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ตลาดนัดวันศุกร์ บ้านท่าข้าม อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ตลาดนัดวันเสาร์ หรือตลาดทุ่งฟ้าบด (ภาคั่ว) อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ และตลาดนัดวันอาทิตย์ ที่กิ่งอำเภอเวียงหนองล่อง จังหวัดลำพูน นอกจากนี้ในหมู่บ้านท่ากานเองก็มีตลาดนัดทุกวันอาทิตย์ที่หน้าวัดท่ากาน ทำให้การเย็บเสื้อผ้าและจำหน่ายเสื้อผ้าสำเร็จรูป เป็นหนึ่งในอาชีพที่สร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน ส่วนผู้ที่ทำงานราชการมีน้อยที่สุด และในบางรายอาจจะประกอบอาชีพทั้งเกษตรกรและประกอบอาชีพรับจ้าง ซึ่งอัตราการประกอบอาชีพหลักของครัวเรือนบ้านท่ากานคิดเป็นร้อยละได้ดังนี้ เกษตรกร ร้อยละ 66.1 รับจ้าง ร้อยละ 58.6 ค้าขาย ร้อยละ 24.4 ข้าราชการร้อยละ 1.5 (ข้อมูลจาก สำนักงานเกษตรอำเภอสันป่าตอง)

นอกจากนี้บริเวณกลางหมู่บ้าน มีตลาดขายของในตอนเย็น(ภาคแดง) I แห่ง ตั้งอยู่ติดถนนใกล้กับวัดและกลุ่มโบราณสถานกลางเมือง สินค้าจะเป็นผลผลิตที่ผลิตได้ในชุมชน เช่น ข้าวสาร เนื้อสัตว์ ผัก ผลไม้ มีอาหารปรุงสำเร็จ ภายในตลาดมีร้านค้าของกลุ่มแม่บ้านทำงาน

#### 6. ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม

หมู่บ้านทำงาน เป็นชุมชนที่มีขนาดใหญ่ มีการตั้งถิ่นฐานแบบถาวรไม่เคลื่อนย้ายถิ่นเป็นกลุ่มเรียงรายตามแนวถนนและซอย ชุมชนนับถือศาสนาพุทธ แต่ก็มีกรนับถือผี เหมือนกับชุมชนอื่นๆในภาคเหนือ ความเชื่อเกี่ยวกับพระและผีไม่ได้สร้างความขัดแย้งอันใดให้กับชุมชน แต่ช่วยประสานความเชื่อของคนรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ให้ดำรงอยู่ร่วมกันได้ พิธีกรเกี่ยวกับความเชื่อ จะได้รับความร่วมมือ ช่วยเหลือจากคนในชุมชนอยู่เสมอ นอกจากนี้ยังความเชื่อทางศาสนาและความเชื่อเรื่องผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ก็มีอำนาจในการควบคุมสังคมของชาวบ้าน เพราะส่งผลให้ชาวบ้านมีความเสียสละ เอื้อเฟื้อ ไม่เบียดเบียนกัน ปัญหาการทะเลาะกันที่รุนแรง การลักเล็กขโมยน้อย หรือขุดค้นวัตถุโบราณในหมู่บ้าน จึงไม่ค่อยมี

สำหรับความสัมพันธ์ในครอบครัว เนื่องจากในหมู่บ้านทำงานมีลักษณะเป็นครัวขยาย ลูกจะอยู่กับพ่อ แม่ หรือตั้งบ้านเรือนใกล้กับบ้าน พ่อ แม่ พี่ น้อง ในหมู่บ้านเองก็มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ รู้จักกันหมด การย้ายออกจากหมู่บ้านก็มีค่อนข้างน้อย จึงเกิดความสนิทสนมช่วยเหลือเกื้อกูลกันอยู่เสมอ ส่วนการย้ายเข้ามาในหมู่บ้าน จะมี 2 ลักษณะ คือ เป็นคนต่างถิ่นเข้ามาซื้อที่เพื่ออยู่อาศัย และการย้ายเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านเพราะการแต่งงาน ผู้ใหญ่บ้านทำงานกล่าวว่าในหมู่บ้านมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ความคุ้มครอง ทำอะไรก็ประสบผลสำเร็จ คนภายนอกที่ย้ายเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน ชีวิตครอบครัว จึงไม่อยากไปไหน รวมทั้งตัวผู้ใหญ่บ้านเองที่เป็นคนภายนอก แต่แต่งงานเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านทำงาน ก็ประสบความสำเร็จในชีวิตเช่นเดียวกัน

#### 7. วัฒนธรรม ประเพณี

งานประเพณีที่สำคัญของบ้านทำงาน ส่วนใหญ่จะเป็นงานที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ซึ่งแสดงถึงความเชื่อในเรื่อง บาป บุญ กรรม ได้แก่ วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา วันอาสาฬหบูชา วันออกพรรษา รวมทั้งวันสำคัญของทางราชการ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีฯ ซึ่งงานประเพณีที่สำคัญได้แก่

1) งานประเพณีสงกรานต์ นอกจากการรดน้ำตามประเพณีแล้ว ในหมู่บ้านยังมีการจัดขบวนแห่ไม้ค้ำโพธิ์เข้าวัด ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ยังจัดให้มีพิธีรดน้ำคำหัวผู้สูงอายุของหมู่บ้านที่อาคารชมรมผู้สูงอายุ ซึ่งในแต่ละปีมีผู้สูงอายุในพิธีมากกว่า 200 คน นอกจากนี้ยังจัดให้มีพิธีรดน้ำคำหัว ผู้อำนวยการสำนักศิลปากรที่ 8 จังหวัดเชียงใหม่ เป็นประจำทุกปี

2) งานปอยหลวง เป็นงานทำบุญของหมู่บ้านช่วงเดือน เมษายน - พฤษภาคม แต่ไม่ได้ทำเป็นประจำทุกปี เพื่อฉลองถาวรวัตถุของวัด หรือฉลองสิ่งก่อสร้างที่ชาวบ้านช่วยกันทำขึ้น เพื่อเป็นสาธารณประโยชน์ และเพื่ออุทิศสิ่งก่อสร้างให้เป็นของสงฆ์และอุทิศบุญกุศลเหล่านั้นให้แก่ทั้งตนเองและบรรพชน (สุรพล คำริห์กุล, 2542) -

3) งานสงฆ์น้ำพระ เป็นงานที่จัดขึ้นเดือนในช่วงเดือน 9 หรือประมาณเดือน มิถุนายน ของปี โดยชาวบ้านจะนำพระ นำโบราณวัตถุที่ขุดพบในหมู่บ้านมาสร้างน้ำ และนำน้ำไปสร้างโบราณสถานต่างๆ เช่น เจดีย์ ที่อยู่ใ้ในและรอบหมู่บ้านด้วย

4) ประเพณีเข้าพรรษา

5) ประเพณีออกพรรษา

6) วันเฉลิมพระชนม์พรรษา 12 สิงหาคม และ 5 ธันวาคม ของทุกปี ชาวบ้านจะทำการตากถางหญ้าในเขตโบราณสถาน ปลูกต้นไม้ ขุดลอกคูเมือง และปล่อยปลาลงในคูเมือง

7) ประเพณีลอยกระทง เป็นประเพณีที่มีชื่อเสียงของบ้านท่ากานตั้งแต่ยุคที่ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ เนื่องจากจะมีการประดับตกแต่งด้วยประทีป เทียน ที่ตัวโบราณสถาน ทำให้เกิดความสวยงามและประทับใจแก่ผู้พบเห็น นอกจากนี้ในหมู่บ้านซึ่งแบ่งเป็น 13 หมวด ยังมีการแข่งขันจัดขบวนประติมากรรมที่ต้องแสดงออกถึงความสวยงามและเอกลักษณ์ของชุมชน

ผลการวิจัยบริบทชุมชนของหมู่บ้านท่ากาน แสดงให้เห็นว่า บ้านท่ากานเป็นชุมชนใหญ่มีสาธารณูปโภคที่จำเป็นเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในชุมชนอย่างครบถ้วน คนในชุมชนมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ รู้จักกันหมดในหมู่บ้าน แม้ว่าชาวบ้านส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรม แต่ก็มี การเปลี่ยนแปลงพืชที่ปลูกจากเดิมที่เป็นข้าวเป็นการปลูกลำไย ซึ่งให้ผลกำไรดีกว่าการปลูกข้าว นอกจากนี้อาชีพรองลงมาได้แก่อาชีพรับจ้าง ทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งต้องออกจากหมู่บ้าน ภาวะทางเศรษฐกิจ เช่น การประกอบอาชีพที่เปลี่ยนไป อาจก่อให้เกิด การใช้ที่ดินที่แตกต่างไปจากอดีต หรือความร่วมมือที่เคยใกล้ชิดกัน อาจจะไม่เกิดการร่วมมือกันอีก นอกจากนี้ยังอาจทำให้เกิดการขาดการติดต่อสื่อสารหรือเกิดความล่าช้าในการรับข่าวสารภายในชุมชน

นอกจากนี้ยังพบว่างานประเพณีและพิธีกรรม เป็นสิ่งที่เชื่อมความสัมพันธ์ของชุมชนให้เกิดความร่วมมือ รักใคร่ต่อกัน และภาคภูมิใจในท้องถิ่น เช่น งานลอยกระทง ที่มีการจุดประทีปที่ตัว



โบราณสถานและบริเวณโดยรอบ เพื่อให้เกิดความสวยงาม เป็นที่รู้จักและเป็นที่ยอมรับของชุมชน โดยรอบมาตั้งแต่ในอดีต ตั้งแต่สมัยที่ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ ทำให้ชาวบ้านภาคภูมิใจโบราณสถานที่ชุมชนของตนเองมี แต่ชุมชนอื่นรอบข้างไม่มี

#### 4.1.2 ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์

ตามประวัติเวียงท่ากาน มีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาของชาวบ้านว่า มีกาเผือกตัวใหญ่จะบินลงที่นี้ ชาวบ้านกลัวว่าถ้าบินลงแล้วจะทำให้เกิดความเดือดร้อนในหมู่บ้าน จึงพากันไล่กาหรือตะก่าไม่ให้มาลง ก็เลยเรียกกันต่อมาว่าบ้านตะก่า ต่อมาเมื่อประมาณ พ.ศ. 2450 เจ้าอาวาสวัดท่ากานได้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็น บ้านท่ากาน เนื่องจากคำว่าตะก่า ไม่เป็นภาษาเขียน

สำหรับหลักฐานทางด้านเอกสารและตำนาน เช่น ตำนานมูลศาสนา พงศาวดารโยนก และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ กล่าวถึง เวียงท่ากานว่าเป็นเมืองที่มีประวัติเกี่ยวกับปรัมปราคติทางพุทธศาสนาว่า พระพุทธเจ้าได้เคยเสด็จมาบริเวณที่เป็นเวียงท่ากานนี้( พัฒน์รพี ขันธกาญจน์ และเกษม ไชยวงศ์, 2531) อย่างไรก็ตามหลักฐานที่กำหนดอายุเวียงท่ากาน ว่ามีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 17 ก็คือ เจดีย์แปดเหลี่ยมที่อยู่กลางเมือง (สร้อยสวัสดิ์ อ๋องสกุล, 2539)

จากการสันนิษฐาน เวียงท่ากาน คงจะเป็นเมืองบริวารของเมืองหริภุญไชย ถูกสร้างขึ้นในยุครุ่งเรือง หลังจากที่เมืองหริภุญไชยมีความมั่นคงแล้ว ในสมัยล้านนาเวียงท่ากานก็คงเป็นเมืองที่สำคัญเมืองหนึ่ง และคงมีลักษณะเป็นเมืองหน้าด่าน ในสมัยพญามังรายได้โปรดให้นำดินสริมหาโพธิ์ที่ได้จากลังกามาปลูกที่เวียงท่ากานหนึ่งต้น ภายหลังกษัตริย์ที่ปกครองเชียงใหม่หลายพระองค์ได้นำเชลยศึกและไพร่ราษฎร ไปไว้ที่เวียงท่ากาน ในสมัยนี้เวียงท่ากานจึงเป็นแหล่งสะสมกำลังพลและเสบียงอาหาร หากเกิดสงครามก็ถูกเกณฑ์เข้ากองทัพเชียงใหม่ และเมื่อเชียงใหม่แพ้สงครามแก่พม่า ชาวเวียงท่ากานก็คงถูกกวาดต้อนไปพม่าเช่นเดียวกับชาวเชียงใหม่ ทำให้เวียงท่ากานเป็นเมืองร้าง ยุคสมัยที่เวียงท่ากานมีบันทึกไว้ในเอกสารล้านนาอาจแบ่งได้ 2 ยุคสมัย คือ

##### 1. สมัยหริภุญไชย

เวียงท่ากานปรากฏชื่อในเอกสารครั้งแรกในสมัยพระเจ้าอาทิตยราชแห่งเมืองหริภุญไชย เมื่อพระองค์รับสั่งให้สร้างปราสาทบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในบริเวณพระบรมธาตุหริภุญไชย ได้มีกาเผือกตัวหนึ่งบินโฉบพระเศียร จึงรับสั่งให้ไล่จับกามาจนถึงเวียงตระการ จึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่าบ้านตะก่า ซึ่งถ้าถูกต้องตามตำนานเวียงท่ากานคงจะเริ่มสร้างในสมัยพระเจ้าอาทิตยราชเมื่อพุทธศตวรรษที่ 17 (สงวน โชติสุขรัตน์, 2511)

## 2. สมัยล้านนา

เวียงท่ากาน เดิมอยู่ในฐานะเมืองหน้าด่านของเมืองหริภุญไชย เมื่อพญามังรายตีเมืองหริภุญไชยได้ เวียงท่ากานก็ตกเป็นเมืองในอาณาจักรล้านนาด้วย และคงจะเป็นเมืองที่มีความสำคัญเมืองหนึ่ง เพราะในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ กล่าวถึง พญามังราย โปรดให้นำดินโพธิ์ที่นำมาจากลังกาทวีปต้นหนึ่งในจำนวน 4 ต้น มาปลูกที่เวียงพันนาพะการ ดังปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ความว่า “เจ้าพญามังรายก็เอาค้ำปูน ๕00 ฝากมหาเถรเจ้าไปบูชามหาโพธิ์เจ้าในเมืองลังกาหั้นแล มหาเถรเจ้าทั้ง ๔ ก็รับเอาค้ำ ๕00 นั้นกลับคืนเมื่อเมืองลังกา แล้วก็บูชามหาโพธิ์ในลังกาทวีป แล้วมหาเถรเจ้าทั้ง ๔ คนอธิษฐานว่า ผู้เข้าทั้งหลายจักเอาศาสนาพระเจ้าเมื่อตั้งในเมืองล้านนา ผิดว่าจักก้านกุ่มรุ่งเรืองแท้ ขอให้อลูมมหาโพธิ์ตกลงเหนือจิวร แห่งตุ้งจำแด้ ว่าอัน ลูมมหาโพธิ์ก็ตกลงมาเหนือผ้า จิวร แห่งข้าเจ้า ๔ คน แลคนแลลูมมหาเถรเจ้าทั้งสี่ ก็เอาลูมมหาโพธิ์ใส่ในบาตรแห่งคนลูมมหาโพธิ์ก็งอกออกทั้ง ๔ ลูกเป็น ๔ ต้น ก็เอามาหื้อแก่พญามังราย พญามังรายเอาไปปลูกที่ยังพักท่งยาง เมืองฝาง ต้น ๑ เอาปลูกที่ริ้วนาง ต้น ๑ เอาไปปลูกพันนาพะการ ต้น ๑ พญามังรายเอาหื้ออราชมารดาแห่งตน ชื่อว่าเทพพะคำขร่ายกับนางพายโคเอาไปปลูกแทนที่ไม้เคื่อเกลี้ยงวัดกานโถม ต้น ๑ นั้นแล”

ในสมัยราชวงศ์มังรายได้จัดชุมชนเมืองท่ากานเป็นพันนาท่ากาน ให้หมื่นท่ากานกินพันนา ในฐานะชุมชนใหญ่ พันนาท่ากานได้สร้างความเข้มแข็งให้เมืองเชียงใหม่ เพราะปรากฏหลักฐานหมื่นท่ากานนำกำลังพันนาท่ากานร่วมขยายอำนาจไปกับกองทัพเชียงใหม่ในสมัยพระเจ้าติโลกราช (สร้อยศรีวิชัย อ่องสกุล, 2543) และในสมัยพระเจ้าติโลกราช (พ.ศ.1984-2030) นี้ พระองค์ได้ยกทัพไปตีเมืองเงี้ยวและได้นำเชลยชาวเงี้ยวไปอยู่ที่ เวียงพันนาพะการ ดังความว่า “พระเป็นเจ้าไปเมืองเงี้ยวบางนั้นได้เงี้ยว 11 เมือง เมืองสุ่หนึ่ง เมืองลายข้าหนึ่ง เมืองจิดหนึ่ง เมืองจางหนึ่ง เมืองกิงหนึ่ง เมืองลอกจอกหนึ่ง เมืองจาคำหนึ่ง เมืองของห้วยหนึ่ง เมืองหนองบอนหนึ่ง เมืองสี่ป้อหนึ่ง เข้ากันเป็น 11 เมือง และเจ้าพระยาติโลกราชได้เงี้ยวมาเป็นข้อยปางนั้นทั้งหญิงทั้งชายโพ้น 12,328 คน เจ้าพระยาติโลกราชหื้อเอาเงี้ยวทั้งฝูงได้มาเป็นข้อยแจกไว้ยังปันนาโก้น(พันนาพะการ) พ่องอยู่เก้าช่อง พ่องอยู่เมืองพร้าวพ่องหื้อเป็นค่าง สืบต่อมาเท่าบัดนี้แลฯ”

ในสมัยพระเมืองแก้ว (พ.ศ.2038-2068) ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ได้กล่าวถึงพระเมืองแก้วโปรดให้นำไฟที่เจ้าเมืองนาย นำมาถวายไปอยู่ที่พันนาพะการ ความว่า “ปีรวายไ้ศักราช 878 (พ.ศ.2059) ชาวเชียงใหม่ ชาวต่างเมือง ปันดินจักก่อเมกเวียงเชียงใหม่ในปีเมิงเป้า ศักราช 879 ตัว พระยาแก้วหื้อหมื่นปิงยี่รังก่อเวียงเชียงใหม่ ปีเดียนั้นเดือน 11 ออก 7 ค่ำ เมิงวัน 6 เจ้าเมืองเชียงทอง พระยาทกกับเจ้าเมืองนายเอาไฟไทย ช้างมาออกเป็นข้าพระเป็นเจ้าพระยาแก้วทั้งหญิงชายใหญ่่น้อยที่ 23,220 คน เจ้าพระยาแก้วหื้อหมื่นปิงยี่หนึ่ง หมื่นค่างเต่าค้ำหนึ่ง ไปรับเอาคนครัวเมือง

นายมา ได้ช้างมาโพ้น 38 ตัว ได้ม้า 250 ตัว พระเป็นเจ้าหื้อเจ้าเมืองเชียงทองกินเมืองฝางชื่อว่า แสนฝาง พระยาภายเงี้ยวอยู่กับแสนฝางจัดทั้งหญิงทั้งชายโพ้น 1,200 คน ลำนั้นแจกหื้ออยู่พันนาทะ กาน แก้วห้องเมืองพร้าวหันแล ฯ ส่วนเจ้าเมืองนายพระเป็นเจ้าเลี้ยงหื้อกินเมืองคลอง เลี้ยงหื้อเป็นร้อย ค้างวันนั้นแล ฯ”

เมื่อเมืองเชียงใหม่อยู่ภายใต้การปกครองของพม่า ในสมัยพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนอง ในปีพ.ศ. 2101 เวียงท่ากานก็ยังคงอยู่ในอำนาจพม่าเช่นกัน ต่อมาในสมัยมังนรธาซ่อ เชื้อสายพระเจ้าบุเรงนอง ที่ปกครองเมืองเชียงใหม่ มีกองทัพล้านช้างมาประชิดเมือง พระองค์ได้ขอมอ่อนน้อมต่อสมเด็จพระนเรศวร สมเด็จพระนเรศวรจึงได้เกลี้ยกล่อมกองทัพล้านช้างให้กลับคืนเมือง เมื่อมังนรธาซ่อถึงแก่พิราลัย ได้เกิดความวุ่นวายในการขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ พระเจ้าอังวะ (พระเจ้าสุทโธทรมราชา) จึงยกทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ เมื่อกองทัพพม่ารบชนะ จึงได้ทำการกวาดต้อนผู้คนออกจากเชียงใหม่ ผ่านไปทางอำเภอสันป่าตอง อำเภอจอมทอง อำเภอฮอด แม่เหาะ กองลอย เมืองขวม(ขุนขวม) เมืองทราย ข้ามแม่น้ำสาละวิน เข้าสู่เขตพม่า เหตุการณ์ดังกล่าวอยู่ในช่วง พ.ศ. 2157 - พ.ศ.2158 การกวาดต้อนผู้คนในครั้งนี้ ได้มีผู้แต่งโคลงมังทรารบเชียงใหม่ขึ้น บรรยายถึงคนรัก ความยากลำบาก และสภาพบ้านเมืองที่ผ่านไป สภาพบ้านเมืองของเวียงท่ากาน ก็ปรากฏในโคลงมังทรารบเชียงใหม่ เช่นกัน (ทิว วิชัยชัทคะ, 2533) โดยมีใจความที่กล่าวถึงว่า

เที่ยวเทิงบ้านเบือมิ่ง	เมืองทะกาน
อารักษ์พระยาแมนหาน	อวดอู้
พอยลที่หอศาล	เสียว้าง ฉินนี้
ไปอยู่ไหนลุ่มลุ่ม	ลอบลี้ลี้กเลง ฯ

(แปล ไปถึงบ้านเบือและเมืองท่ากาน เขาถือกันว่าอารักษ์ชื่อพระยาแมนหาญเก่ง แต่เมื่อมองดูที่ศาล เห็นแต่ศาลว่าง ไม่ทราบว่าอารักษ์พระยาแมนหาญไปแอบมองเราอยู่ที่ไหน)

วัดวาหันห่างหัน	ทะเลชะชะระ
หลูล่มฝ่นร่าระ	ร่ำร่ำย
ฝาแฝงก่อเพพะ	ยูยูด พังเอย
พุทธรูปหมองหน้าหม้าย	อยู่แล้ง เลงหัน ฯ

(แปล เห็นวัดร้างที่นั่นระกะระกะ ปริกหักพังฝนตกก็ร่ำไปหมด ผนังกำแพงที่ก่อไว้ก็ผุพัง เอนเอียง พระพักตร์พระพุทธรูปก็หม่นหมอง มองดูแล้วหดหู่ใจเหลือเกิน) (สิงฆะ วรรณสัย , 2522)

เวียงท่ากาน คงจะร้างผู้คนนับแต่นั้นมา เมื่อพระยาภาววิไลเจ้ามาบูรณะเมืองเชียงใหม่และยกทัพไปตีเมืองต่างๆ ทางตอนบน เช่น เมืองยอง เมืองเชียงตุง และเมืองอื่นๆอีกหลายเมือง แล้วกวาดต้อนผู้คนจากเมืองเหล่านั้นมาอยู่ในเวียงป่าซาง ก่อนจะไปสร้างเมืองเชียงใหม่และลำพูนซึ่งเรียกว่ายุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง เวียงท่ากานจึงมีคนเข้ามาอยู่อีกครั้ง

#### 4.1.3 ลักษณะทางกายภาพและศักยภาพของศิลปกรรมในการดึงดูดความสนใจ

หัวข้อต่อไปนี้จะกล่าวถึงลักษณะทางกายภาพ และศักยภาพของศิลปกรรมในการดึงดูดความสนใจที่มีผลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของชุมชนดังนี้

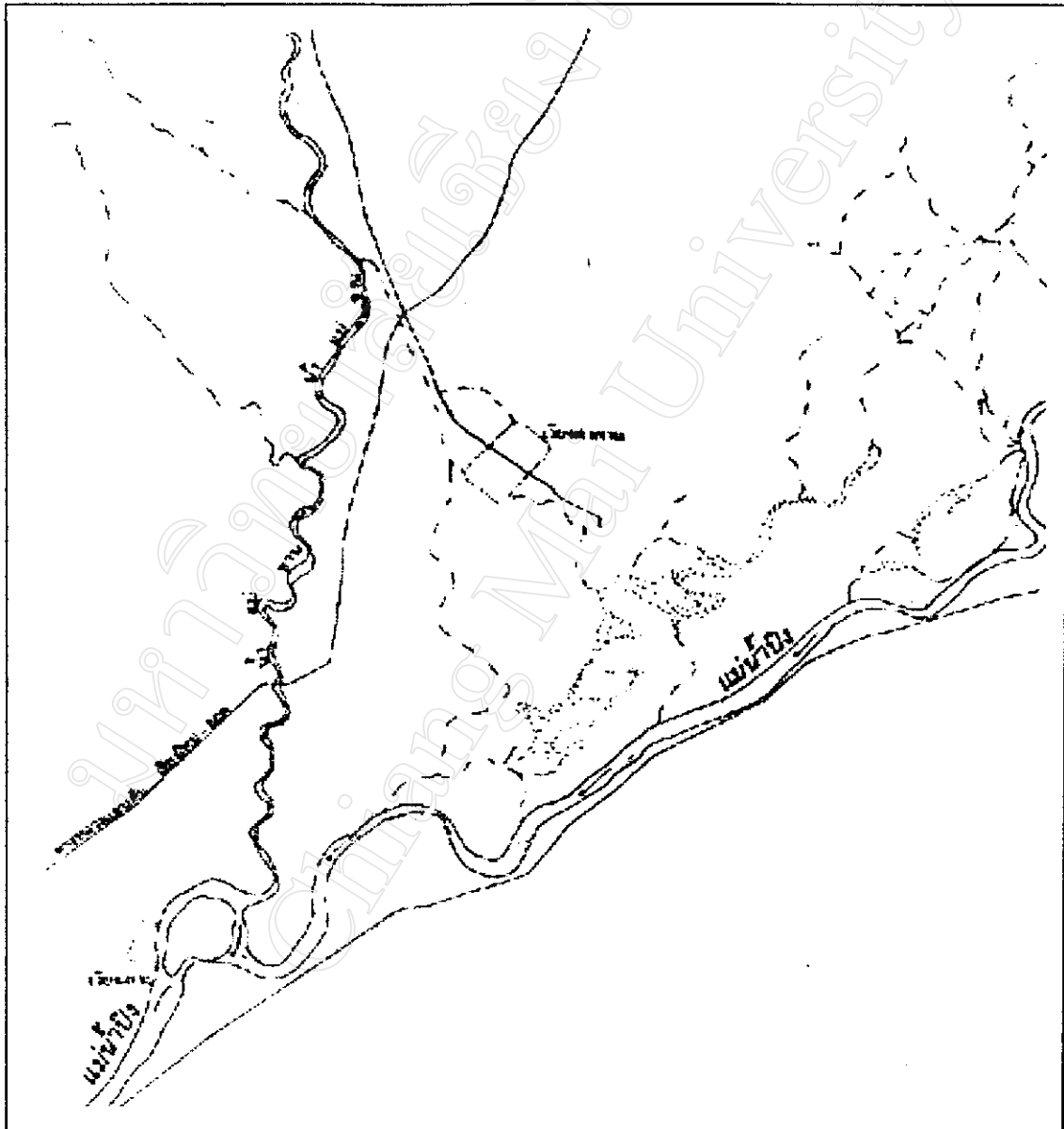
##### 1. ลักษณะทางกายภาพของเวียงท่ากาน

เมืองเวียงท่ากาน ตั้งอยู่ในหมู่บ้านท่ากาน หมู่ที่ 5 ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ มีพิกัดทางภูมิศาสตร์ ตามแผนที่ภูมิประเทศกรมแผนที่ทหาร ลำดับชุด L7017 ระวัง 4746 II พิมพ์ครั้งที่ 1- RTSD มาตรฐาน 1: 50,000 คือ เส้นรุ้งที่ 18 องศา 32 ลิปดา 97 พิลิปดาเหนือ เส้นแวงที่ 98 องศา 53 ลิปดา 07 พิลิปดาตะวันออก สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ประมาณ 310 เมตร (ปราชญ์รักษ์ หจก, มปป) ลักษณะของเมืองเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด 500 X 700 เมตร ตั้งเป็นแนวทแยงจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือ สู่ทิศตะวันตกเฉียงใต้ รับกับแม่น้ำขานที่ไหลผ่านทางด้านตะวันตก ห่างจากตัวเมืองไปประมาณ 2 กิโลเมตร และแม่น้ำปิงที่ไหลผ่านทางด้านตะวันออก ห่างจากตัวเมืองไปประมาณ 3 กิโลเมตร

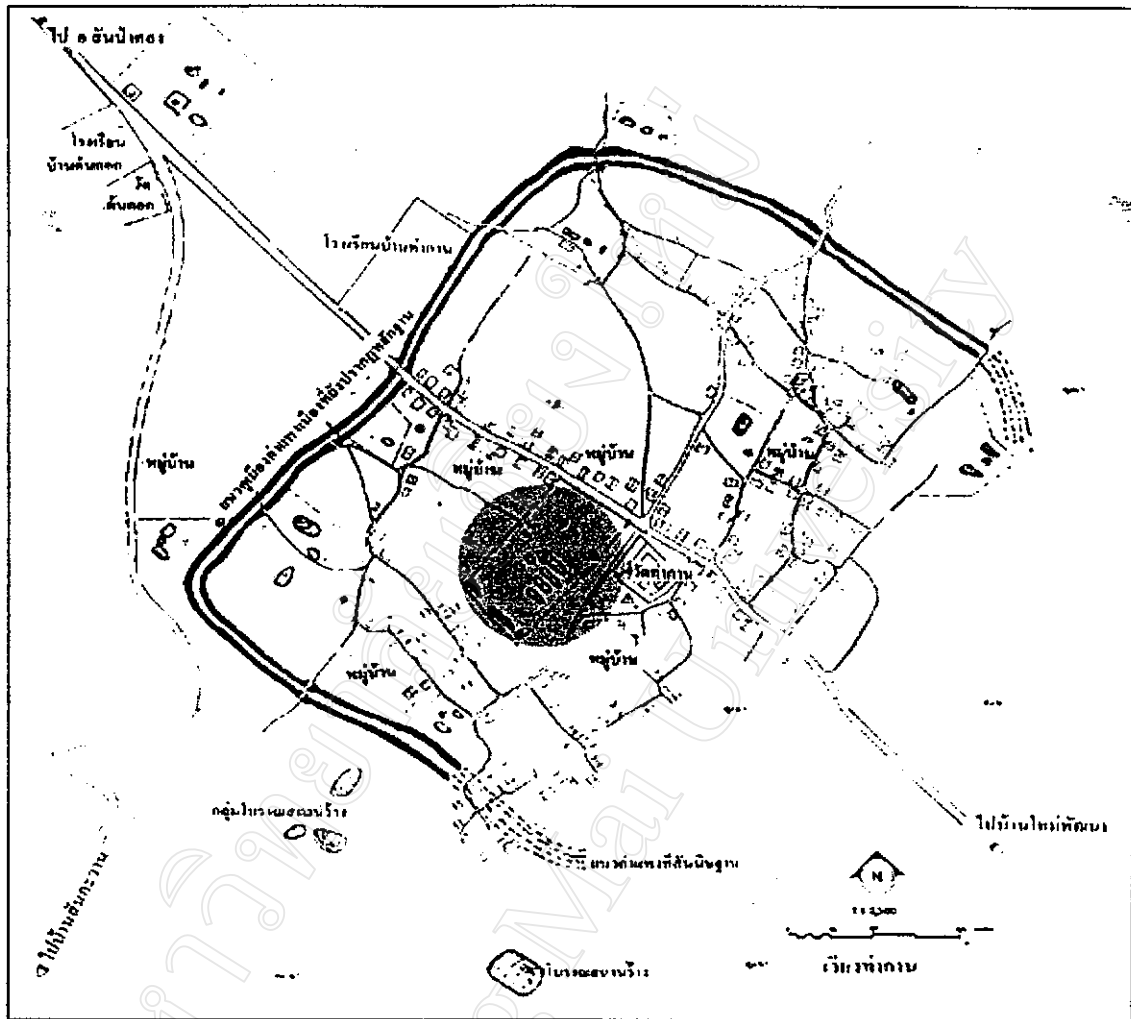
เมืองนี้อาศัยแหล่งน้ำจากแม่น้ำขาน เนื่องจากพบร่องรอยการชักน้ำเข้าสู่เมืองโดยทำฝายปวงสนุกกันแม่น้ำขานให้ยกระดับสูงแล้วขุดเหมืองต่อน้ำเข้าเวียงท่ากาน 2 ด้าน คือ เหมืองหินส่งน้ำเข้าทางด้านเหนือ และเหมืองคือส่งน้ำเข้าคูเมืองทางด้านใต้ วิธีการชักน้ำสู่เมืองสะท้อนภูมิปัญญาที่รู้จักการจัดการกับการใช้น้ำได้ดี เมื่อพิจารณาพื้นที่โดยรอบแล้ว สันนิษฐานว่าคงจะเป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญมาแต่โบราณ (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2543)

สภาพภายในตัวเมืองเดิมเป็นป่าทึบ ต่อมามีการบุกเบิกเพื่อทำเป็นที่อยู่อาศัยทำให้ตัวเมือง เปลี่ยนสภาพเป็นย่านชุมชน ส่วนพื้นที่รอบเมืองใช้ทำนาและทำสวนลำไย บริเวณกลางเมืองเป็นที่ตั้งของวัดหลวงกลางเวียง ซึ่งเป็นโบราณสถานกลุ่มใหญ่ที่สุดของเวียง มีลักษณะเดียวกับเวียงศรีบุญไชยและเวียงเกาะที่มีวัดเป็นศูนย์กลางเมือง วัดหลวงกลางเวียงอยู่ติดกับตำแหน่งที่แกนหลักและแกนรองตัดกัน (ถนนหลักและถนนรอง) แนวถนนหรือแกนที่เป็นผังเมืองมาแต่โบราณยังปรากฏให้เห็นชัดเจน ใกล้กับวัดหลวงกลางเวียงมีวัดหัวข่วง แสดงถึงการใช้พื้นที่ภายในเวียงที่กำหนดให้มีข่วงหรือสนามหลวงอยู่ด้วย ภายในเวียงท่ากาน เหลือวัดท่ากาน เพียงวัดเดียวเท่านั้นที่ไม่ใช่วัดร้าง

ด้านนอกเมืองปรากฏแนวคูเมือง 1 ชั้น กว้างประมาณ 7-8 เมตร มีกำแพงดินหรือคันดินล้อมรอบ 2 ชั้น ปัจจุบันเหลือคูน้ำ-คันดิน 3 ด้าน คือด้านทิศเหนือ ด้านทิศตะวันตก และด้านทิศใต้ ส่วนด้านทิศตะวันออก ถูกทำลายไปหมดแล้ว เนื่องจากด้านตะวันออกเป็นพื้นที่ลุ่มจึงมีการบุกเบิกพื้นที่เพื่อทำการเพาะปลูกมาก



แผนภาพที่ 3 แผนที่ลักษณะที่ตั้งเมืองเวียงท่ากาน  
(ที่มา : ชุมชนโบราณในแอ่งเชียงใหม่ - ลำพูน พ.ศ.2543)



แผนภาพที่ 4 แผนที่ผังโบราณสถานเวียงท่ากาน

(ที่มา : เวียงท่ากาน 1 รายงานการขุดแต่งศึกษาและบูรณะโบราณสถาน พ.ศ. 2532)

สำหรับโบราณสถานที่สำรวจพบ มีกระจายอยู่ทั่วไปทั้งในหมู่บ้านท่ากานและในหมู่บ้านรอบๆ รัศมี 2-3 กิโลเมตร เช่น ที่บ้านพระเจ้าสององค์ บ้านพระเจ้าทองทิพย์ บ้านสันกองเก็ด และบ้านสันกาวาน (สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2543) มีทั้งที่บูรณะแล้วและยังไม่ได้บูรณะ จำนวนกว่า 20 แห่ง ส่วนใหญ่เป็นโบราณสถานที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เช่น ฐานของเจดีย์ ฐานของวิหาร มีเพียงกลุ่มโบราณกลางเมือง เท่านั้นที่สามารถเห็นรูปแบบศิลปกรรมได้ชัดเจน

โบราณสถานในเวียงท่ากาน ทั้งที่บูรณะแล้วและที่ยังไม่ได้บูรณะ ประกอบด้วย

- |                          |                  |
|--------------------------|------------------|
| 1. โบราณสถานวัดกลางเมือง | 11. วัดน้อย      |
| 2. วัดพระอุโบสถ          | 12. วัดป่าไผ่รวก |

- |                                 |   |
|---------------------------------|---|
| 3. วัดหัวข่วง                   | 13. วัดหนองสระ                                    |
| 4. วัดต้นโพธิ์                  | 14. วัดร้างมกร                                    |
| 5. วัดพระเจ้าก่า                | 15. วัดสันมะเคื้อ (กูไม้แดง)                      |
| 6. วัดต้นกอก (นอก)              | 16. วัดร้างบ้านสันกาวาพ                           |
| 7. วัดท่ากาน (มีพระสงฆ์จำพรรษา) | 17. วัดร้างกลางทุ่งนาบ้านสันกาวาพ<br>จำนวน 2 แห่ง |
| 8. วัดต้นกอกใน (วัดสันคือ)      | 18. วัดร้างกลางทุ่งทิศใต้เวียงท่ากาน              |
| 9. วัดป่าเป้า                   | 19. คูเมือง กำแพงเมือง เวียงท่ากาน                |
| 10. วัดหนองหล่ม                 |   |

โบราณสถานในเวียงท่ากาน ที่มีการบูรณะแล้วที่สำคัญเดิมมี 6 กลุ่ม คือ

1. โบราณสถานกลางเมือง ตั้งอยู่ใจกลางเมืองเป็นกลุ่มโบราณสถานที่มีขนาดใหญ่ที่สุด มีเนื้อที่ประมาณ 14 ไร่ โบราณสถานสำคัญที่ยังหลงเหลืออยู่ คือ เจดีย์แปดเหลี่ยมแบบหริภุญไชยและเจดีย์ทรงกลมสมัยล้านนา นอกจากนี้ยังปรากฏร่องรอยฐานเจดีย์ วิหาร อุโบสถ ชุ่มประตู่โขง และแนวกำแพง กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 18-22 ภายในกลุ่มโบราณสถานแห่งนี้เคยมีการขุดพบพระพุทธรูปสำริด พระพุทธรูปแกะสลักจากหินสีเขียว(หยก) พระพิมพ์ดินเผา และไหลายครามสมัยราชวงศ์หยวน

โบราณสถานกลุ่มนี้ ได้ทำการขุดแต่งและบูรณะเมื่อประมาณต้นปี พ.ศ 2531 โดยหน่วยศิลปากรที่ 4 แบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 ตั้งอยู่ทางทิศเหนือสุด ประกอบด้วย เจดีย์ วิหาร อยู่ในแนวกำแพง และชุ่มประตู่โขง

กลุ่มที่ 2 ตั้งอยู่ช่วงกลาง ใช้แนวกำแพงร่วมกับกลุ่มที่ 3 ประกอบด้วย วิหาร เจดีย์ อาคารขนาดเล็ก ศาลาโถง

กลุ่มที่ 3 อยู่ทางทิศใต้ มีพื้นที่มากที่สุดประกอบด้วย กลุ่มของเจดีย์ วิหาร พระอุโบสถ อุโบสถ อาคาร และเจดีย์สำหรับบรรจุกระดูก

โบราณสถานกลุ่มนี้กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนและกำหนดขอบเขตโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 96 ตอนที่ 160 ลงวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2522

2. วัดพระอุโบสถ ตั้งอยู่ด้านทิศเหนือของเมือง เรียกชื่อตามอุโบสถเก่าที่ยังหลงเหลืออยู่ ต่อมาชาวบ้านได้รื้อแล้วสร้างขึ้นใหม่ โบราณสถานประกอบด้วย เจดีย์ทรงระฆังบนฐานสี่เหลี่ยมแบบล้านนาอยู่หลังวิหาร หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ล้อมรอบด้วยกำแพงมีชุ่มประตู่โขง

ด้านทิศตะวันออก กำหนดอายุสมัยล้านนาราวพุทธศตวรรษที่ 21-22 ดำเนินการขุดแต่งและบูรณะ โดยกรมศิลปากรปี พ.ศ. 2531

3. วัดคันโพธิ์ ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมือง เชื่อกันว่าพญามังรายโปรดให้นำคันโพธิ์จากลังกามาปลูกที่วัดนี้ โบราณสถานประกอบด้วย เจดีย์ประธานตั้งอยู่หลังวิหารซึ่งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก อุโบสถ อาคารสี่เหลี่ยม มีซุ้มประตูโขงและแนวกำแพงล้อมรอบ กำหนดอายุสมัยล้านนาราวพุทธศตวรรษที่ 19-22 ดำเนินการขุดแต่งและบูรณะปี พ.ศ. 2531

4. วัดหัวข่วง ตั้งอยู่กลางเมืองก่อนไปทางทิศตะวันออก โบราณสถานประกอบด้วย เจดีย์อยู่หลังวิหารซึ่งหันหน้าไปทางทิศใต้ มีกำแพงล้อมรอบ กำหนดอายุสมัยล้านนาราวพุทธศตวรรษที่ 21-22 ดำเนินการขุดแต่งและบูรณะ โดยกรมศิลปากรในปี พ.ศ. 2531

5. วัดพระเจ้าก่า ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก เรียกชื่อตามชาวบ้านซึ่งพบพระพุทธรูปสำริดถูกไฟเผาจนเป็นสีดำ ประกอบด้วยเจดีย์อยู่หลังวิหารตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน(ฐานไพที) หันหน้าไปทางทิศตะวันออก กำหนดอายุสมัยล้านนาราวพุทธศตวรรษที่ 19-22 ดำเนินการขุดแต่งและบูรณะ โดยกรมศิลปากรในปี พ.ศ. 2531

6. วัดคั่นกอก ตั้งอยู่นอกเวียงท่ากานทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ประกอบด้วยเจดีย์ทรงระฆังช่วงฐานขยายออกเพื่อสร้างเจดีย์แบบพม่าสวมครอบทับเมื่อประมาณ 50 กว่าปีที่ผ่าน มาแต่สร้างไม่เสร็จ เจดีย์อยู่หลังวิหารซึ่งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ด้านทิศเหนือของเจดีย์ปรากฏเนินวิหารและอาคาร กำหนดอายุสมัยล้านนาราวพุทธศตวรรษที่ 20-22

นอกจากโบราณสถานทั้ง 6 แล้ว เวียงท่ากาน ยังมีหลักฐาน คูเมืองและกำแพงเมืองปรากฏให้เห็น โดยมีแนวคูเมือง 1 ชั้น กว้าง 7-8 เมตร และมีกำแพงดินล้อมรอบ 2 ชั้น ปัจจุบันเหลือสภาพแนวคูเมือง-กำแพงเมือง 3 ด้านยกเว้นด้านทิศตะวันออก มีประตูเมืองทั้งหมด 5 ประตู คือ

ประตูยางกวง	ตั้งอยู่กลางกำแพงเมืองด้านทิศเหนือ
ประตูปู่ห้อย	ตั้งอยู่กลางกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตก
ประตูหัวเวียง	ตั้งอยู่กลางกำแพงเมืองด้านทิศตะวันออก
ประตูพญาเงี้ยว	ตั้งอยู่มุมกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
ประตูทิศตะวันออก	ตั้งอยู่บริเวณวัดพระเจ้าก่า

ส่วนกลุ่มโบราณสถานที่มีการบูรณะขุดแต่งศึกษาในปี พ.ศ.2543 ทั้งที่อยู่ในบ้านท่ากานและหมู่บ้านอื่นๆ อีกจำนวน 5 แห่ง ได้แก่ วัดหนองหล่ม วัดน้อย วัดป่าเป่า วัดป่าไผ่ รว และวัดสันมะเตือ(ภูไม้แดง) มีรายละเอียดดังนี้



1. วัดหนองหล่ม ตั้งอยู่ภายในเวียงท่ากาน ติดกับคูเมือง-กำแพงเมือง ด้านตะวันออกเฉียงเหนือ โบราณสถานประกอบด้วย วิหารแบบล้านนา มีเจดีย์ตั้งอยู่ท้ายวิหาร ฐานวิหารมีการสร้างทับซ้อนกัน 2 สมัย ปรางค์ร่องรอยการสร้างเจดีย์ครอบเจดีย์เก่าขนาดเล็ก ชาวบ้านเรียกชื่อวัดหนองหล่ม ตามพื้นที่ซึ่งเป็นที่ลุ่มมีน้ำท่วมในฤดูฝน และมีหนองน้ำอยู่ใกล้บริเวณโบราณสถาน

2. วัดน้อย ตั้งอยู่ในเวียงท่ากาน โบราณสถานประกอบด้วย วิหารที่มีเจดีย์อยู่ ด้านหลัง 1 แห่ง และวิหารขนาดเล็กอีก 1 แห่ง ชื่อวัดน้อยมาจากการที่ชาวบ้านเรียกเนินโบราณสถานที่มีขนาดเล็ก

3. วัดป่าเป่า ตั้งอยู่นอกเวียงท่ากาน ติดคูเมืองด้านทิศเหนือ โบราณสถานประกอบด้วย วิหารฐานไพที 2 แห่ง ชาวบ้านเรียกวัดป่าเป่าเนื่องจากเดิมบริเวณรอบโบราณสถานมีต้นเป่าซึ่งเป็นต้นไม้ประจำท้องถิ่นมาก

4. วัดป่าไผ่รวก ตั้งอยู่ในเขตบ้านต้นกอก หมู่ที่ 4 ติดกับคูเมือง-กำแพงเมืองด้านนอกทิศตะวันตกเฉียงใต้ พบเนินโบราณสถาน 5 แห่ง ชาวบ้านเรียกวัดป่าไผ่รวก เนื่องจากมีไผ่รวกขึ้นอยู่ทั่วบริเวณ โบราณสถาน

5. วัดคูไม้แดง ตั้งอยู่ในเขตบ้านต้นกอก หมู่ที่ 4 ตั้งอยู่นอกเวียงท่ากานไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ประมาณ 300 เมตร พบเนินโบราณสถาน 3 แห่ง

ส่วนโบราณสถานร้างแห่งอื่นๆที่ยังไม่ได้ขุดแต่งบูรณะได้แก่ วันสันต้นกอก(ใน) วัดหนองสระ วัดร้างมกร และโบราณสถานร้างในเขตบ้านสันกาวพ จำนวน 4 แห่ง นอกจากโบราณสถานแล้วในบริเวณเวียงท่ากาน ยังพบโบราณวัตถุจำนวนมาก ทั้งพระพิมพ์ดินเผาแบบที่เรียกว่าพระสาม พระสิบสอง แลพระแสง(พระห้าร้อย) ที่มีคติการสร้างพระพิมพ์ดินเผาสืบต่อจากทวารวดี อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 17-18 และยังพบพระปางประทานอภัยสวมมงกุฎเทริดทำด้วยสำริด แบบคติมหายานที่นิยมในสมัยราชวงศ์ปาละของอินเดีย จำนวน 4 องค์ ซึ่งปัจจุบันได้หายไปแล้ว รวมทั้งภาชนะดินเผาจากหลายแหล่งและเครื่องถ้วยจากจีน ซึ่งโบราณวัตถุบางส่วนชาวบ้านได้รวบรวมนำไปเก็บรักษาไว้ที่วัดท่ากาน ด้วยเหตุนี้เวียงท่ากาน จึงเป็นแหล่งศึกษาทางด้านประวัติศาสตร์ และโบราณคดี ที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งในภาคเหนือ

ในการศึกษาเกี่ยวกับเวียงท่ากาน เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2508 จากการค้นพบเมืองเวียงท่ากานเป็นครั้งแรก โดยชมรมศึกษาวัฒนธรรมโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ในครั้งนั้นการศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับเมืองนี้ยังมีไม่มากนัก แต่ก็ทำให้มีผู้สนใจศึกษาและนักวิชาการ เข้ามาสำรวจโบราณสถาน โบราณวัตถุ ของเมืองโบราณแห่งนี้เรื่อยมา

กลางปี พ.ศ. 2527 คณะอาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ร่วมกับหน่วยศิลปากรที่ 4 กองโบราณคดี ขุดหลุมทดสอบทางโบราณคดี

เพื่อศึกษารูปแบบภาชนะดินเผา ในหลุมทดสอบด้านทิศตะวันตกของวัดท่ากาน พบโครงกระดูก จำนวน 2 โครง ที่ความลึกประมาณ 2 เมตรแต่ไม่พบหลักฐานใดๆร่วมกับโครงกระดูกที่จะศึกษา ได้ว่าเป็นของคนในสมัยใด

กลางปี พ.ศ.2528 หน่วยศิลปากรที่ 4 กองโบราณคดี ได้ขุดค้นทางโบราณคดี บริเวณที่พบโครงกระดูกและศึกษาชั้นดินขอบตัวเมือง ซึ่งอธิบายผลการศึกษาได้ว่าโครงกระดูกที่ พบคงมีอายุในสมัยล้านนา เพราะในช่วงเวลาดังกล่าวอาจจะมีคนกลุ่มหนึ่งที่ยังคงมีประเพณีฝังศพ เช่นนี้อยู่

ในปี พ.ศ. 2531 หน่วยศิลปากรที่ 4 เชียงใหม่ ทำการขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานเจดีย์กลางเมือง 2 องค์ คือเจดีย์แปดเหลี่ยมแบบหริภุญไชยและเจดีย์ทรงปราสาทยอดระฆัง ทำให้พบโบราณวัตถุจำนวนมาก ทั้งเศษภาชนะดินเผาแบบหริภุญไชย และพระพุทธรูปสำริด ซึ่งจากหลักฐานทางด้านวัตถุและรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเจดีย์ ซึ่งมีการบูรณะซ่อมแซมมาแล้วหลายครั้ง สามารถกำหนดอายุโบราณสถานได้ว่า น่าจะมีอายุตั้งแต่สมัยหริภุญไชยตอนปลายถึงสมัยล้านนา ประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 ถึง พุทธศตวรรษ 21-22

ในปีงบประมาณ 2541 สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่ มีโครงการขุดค้นศึกษาแหล่งโบราณคดีเวียงท่ากาน โดยขุดหลุมขนาด 3 x 3 เมตร บริเวณหลังวัดท่ากานในที่ดินของ นายจันทร์ดี สมนัญญู พบโครงกระดูกกระดูกมนุษย์ 8 โครง ซึ่งส่วนกระดูกสัตว์ กระดูกม้าหลายชิ้น กลุ่มเศษภาชนะดินเผา 1 กลุ่ม และภาชนะดินเผาจำนวนหนึ่ง ต่อมาขยายหลุมขุดค้นไปทางทิศตะวันออกอีก 1 เมตร พบโครงกระดูกมนุษย์เพิ่มอีก 1 โครง จากการวิเคราะห์โครงกระดูกมนุษย์โดยอาจารย์สุภาพร นาคบัลลังก์ ทราบว่าโครงกระดูกมนุษย์ที่พบทั้งหมดเป็นโครงกระดูกผู้ใหญ่วัยเจริญพันธุ์เพศชาย 3 โครง เพศหญิง 1 โครง โครงกระดูกฝังในทางอ้อม บางโครงพบแต่ท่อนบน ส่วนศีรษะหันไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนืออันเป็นที่ตั้งของโบราณสถานกลางเวียง จากผลการขุดค้นแหล่งโบราณคดีแห่งนี้สันนิษฐานว่าเป็นแหล่งฝังศพที่มีการตายผิดปกติในสมัยล้านนา เพราะหากเป็นการตายปกติ เช่น ป่วยตาย แก่ตาย จะทำการเผาแล้วฝังไว้ตามที่ต่างๆ ส่วนโบราณวัตถุที่ถูกฝังร่วมชั้นเดียวกับโครงกระดูก ส่วนใหญ่เป็นเศษภาชนะดินเผาและภาชนะดินเผาประเภทแจกัน ที่ผลิตจากเตาในเขตล้านนา ได้แก่ แหล่งเตาสันกำแพงและเตาเวียงกาหลง ส่วนเศษภาชนะดินเผาต่างประเทศที่พบ คือ เครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง (พ.ศ. 1911-2187) ซึ่งการกำหนดสมัยโครงกระดูกใช้วิธีการศึกษาเปรียบเทียบกับโบราณวัตถุที่พบสามารถกำหนดอายุในสมัยล้านนาตอนต้น ร่วมสมัยกับโบราณสถานเวียงท่ากาน ประมาณพุทธศตวรรษที่ 19-22

แม้เวียงท่ากานจะมีการกล่าวถึงในเอกสารล้านนาบ้าง แต่ก็ไม่ได้ให้ภาพของเมืองที่ละเอียดมากนัก การศึกษาทางด้านโบราณคดีก็ไม่ได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และยังมีบางพื้นที่ที่ยังไม่ได้เข้าไปทำการศึกษา ทำให้ความรู้ในเรื่องราวของเมืองนี้ ยังไม่มีความกระจ่าง นอกจากนี้การเผยแพร่เรื่องราวของเวียงท่ากานเองก็ยังไม่แพร่หลาย ทำให้ยังไม่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป

## 2. ศักยภาพของศิลปกรรมในการดึงดูดความสนใจ

การศึกษาศักยภาพของศิลปกรรมในการดึงดูดความสนใจของเมืองเวียงท่ากาน มีเนื้อหาประกอบด้วย สิ่งดึงดูดใจ (Attraction) การเข้าถึง (Accessibility) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amentities) และบริการเสริมที่คนในท้องถิ่นเป็นผู้จัดหาขึ้นมาเอง (Ancillary Service) เพื่อศึกษาถึงความน่าสนใจต่อคนในชุมชนและผู้มาเยี่ยมชมจากภายนอก

### 1) สิ่งดึงดูดใจ (Attraction)

สิ่งที่ดึงดูดใจเมืองโบราณเวียงท่ากานคือ กิจกรรมด้านการท่องเที่ยวที่ประกอบไปด้วย

1.1) การเที่ยวชมโบราณสถานต่างๆ แหล่งใหญ่คือที่กลุ่มโบราณสถานกลางเวียง ซึ่งมีเจดีย์ที่สร้างในสมัยสุโขทัย และสมัยล้านนาตั้งอยู่ นอกจากนั้นเป็นฐานวิหาร ฐานซุ้มประตูโขง และฐานของสิ่งก่อสร้าง ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 14 ไร่ นอกจากนี้ยังมีซากโบราณสถานที่กระจายอยู่รอบหมู่บ้านหลายแห่งห่างกันออกไปให้นักท่องเที่ยวได้ไปชม ซึ่งนักท่องเที่ยวควรนำพาหนะไปเองจึงจะเกิดความสะดวก เนื่องจากภายในหมู่บ้านไม่มีบริการรถสาธารณะหรือจักรยานให้เช่า

1.2) การชมโบราณวัตถุที่ขุดพบในเวียงท่ากาน โดยได้มีการนำมาจัดแสดงไว้ที่ศูนย์บริการข้อมูล ที่ตั้งอยู่ในบริเวณโบราณสถานกลางเวียง ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถเข้าชมได้เลย และยังมีสถานที่อีกแห่งที่มีการเก็บรักษาโบราณวัตถุไว้ ก็คือที่วัดท่ากาน โดยผู้ที่ขอเข้าชมต้องลงชื่อแจ้งให้ผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน และเจ้าอาวาสวัดท่ากาน อนุญาตและนำโบราณวัตถุออกมาให้ชม การที่ต้องดำเนินการอย่างรัดกุมเช่นนี้ก็เพื่อป้องกันการสูญหายของโบราณวัตถุ และแสดงถึงความหวงแหนต่อสมบัติของชุมชน แต่ก็ทำให้มีนักท่องเที่ยวเป็นส่วนน้อยที่มีโอกาสได้ชมโบราณวัตถุที่เก็บไว้ที่วัดท่ากาน

1.3) ประเพณีลอยกระทง เป็นงานประเพณีที่มีชื่อเสียงของบ้านท่ากาน ซึ่งเป็นที่รู้จักของชุมชนรอบข้างมานาน ตั้งแต่สมัยที่ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ในหมู่บ้าน โดยในเวลากลางคืนชาวบ้านจะร่วมกันจุดประทัด หรือเทียนไข ประดับที่โบราณสถานภายในหมู่บ้าน ทำให้เกิดบรรยากาศของโบราณสถานและสร้างความประทับใจแก่ผู้พบเห็น นอกจากนี้ในยังมีกิจกรรมอื่น

เรียงเช่นการประกวดซุ้มประตูปา ของหมวดบ้านต่างๆ ซึ่งมีอยู่ 13 หมวด มีการแสดงดนตรีพื้นเมือง ภายในงาน มีการประกวดความน่ารักของเด็กที่แต่งกายแบบชาวยอง หรือชาวลื้อ มีการแข่งขันป็นเสาไม้ไผ่ทาน้ำมันชิงเงินรางวัล โดยใครป็นถึงยอดก่อนจะเป็นผู้ชนะ

1.4) กิจกรรมวันเฉลิมพระชนม์พรรษา เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นในวันเฉลิมพระชนม์พรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว วันที่ 5 ธันวาคม และวันเฉลิมพระชนม์พรรษาของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ วันที่ 12 สิงหาคม โดยชาวบ้านจะร่วมกันขุดลอกคูเมือง กำจัดขยะและตากถางวัชพืชในเขตโบราณสถาน ที่อยู่ในเขตหมู่บ้านท่ากาน

1.5) ประเพณีสงกรานต์น้ำพระ ซึ่งจะมีในเดือน 9 หรือเดือนมิถุนายน โดยชาวบ้านจะร่วมกันนำโบราณวัตถุที่มีการขุดพบในเวียงท่ากาน และเก็บรักษาไว้ที่วัดท่ากานมาสรงน้ำ ขมิ้นส้มป่อย รวมทั้งมีขบวนชาวบ้านนำน้ำขมิ้นส้มป่อยไปสรงตามแหล่งโบราณสถานของหมู่บ้าน

1.6) กิจกรรมคกปลาบริเวณคูเมือง คูเมืองโบราณนอกจากจะเป็นสถานที่ให้นักท่องเที่ยวมาชมแล้ว ชาวบ้านยังได้จัดให้เป็นสถานที่คกปลาสำหรับนักท่องเที่ยวเพื่อหาเงินรายได้ มาดำเนินกิจกรรมต่างๆของหมู่บ้าน ทำให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนเพิ่มขึ้นจากการเป็นแหล่งอาหารของชุมชน โดยชาวบ้านได้รับการสนับสนุนพันธุ์ปลาจากสำนักงานเกษตรอำเภอสันป่าตอง นำมาปล่อยลงในคูเมือง ในวันเฉลิมพระชนม์พรรษาและวันสำคัญต่างๆ

นอกจากสิ่งดึงดูดในกิจกรรมการท่องเที่ยวแล้ว สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งก็คือในเรื่องความปลอดภัย ในหมู่บ้านท่ากานเองที่ผ่านมามีเหตุการณั้รุนแรง หรือการลักขโมย ชาวบ้านทุกคนมีความรู้จักกันและคุ้นเคยเหมือนญาติพี่น้อง แต่ในชุมชนก็ไม่ได้ประมาทเพราะได้มีการจัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครหมู่บ้าน ทำหน้าที่ตรวจตรา ดูแลความสงบเรียบร้อยภายในหมู่บ้าน มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 และหมู่บ้านท่ากานยังอยู่ห่างจากป้อมตำรวจที่ตั้งอยู่บริเวณ ตลาดทุ่งเสี้ยวเพียง 2 กิโลเมตร หากเกิดเหตุร้ายขึ้นก็จะมีเจ้าหน้าที่ตำรวจเข้ามาในพื้นที่อย่างทันท่วงที

สำหรับอันตรายจากสถานที่ท่องเที่ยว เนื่องจากแหล่งโบราณสถานในหมู่บ้านท่ากานส่วนใหญ่ที่ค้นพบ จะเป็นส่วนฐานซึ่งไม่ก่อให้เกิดอันตรายแก่นักท่องเที่ยว เช่น การหักพังของตัวโบราณสถาน นอกจากนี้กรมศิลปากรยังได้บูรณะให้อยู่ในสภาพที่ปลอดภัยแล้ว

จากการศึกษาพบว่านอกจากการเยี่ยมชมโบราณสถานแล้ว กิจกรรมของชาวบ้านที่เป็นเอกลักษณ์เกี่ยวเนื่องกับท้องถิ่น โดยเฉพาะ มีความโดดเด่น และดึงดูดใจในเรื่องการท่องเที่ยว ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์น้ำพระ และประเพณีลอยกระทง ซึ่งนอกจากจะเป็นกิจกรรมรื่นเริงแล้ว ยังเป็นกิจกรรมที่แสดงถึงความศรัทธา ความรักและห่วงแหนในโบราณสถานของหมู่บ้าน

## 2.2) การเข้าถึง (Accessibility)

การเดินทางไปพื้นที่เมืองโบราณเวียงท่ากานสามารถกระทำได้ง่าย ด้วยการเดินทางโดยรถยนต์จากตัวจังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้ทางหลวงหมายเลข 108 (สายเชียงใหม่ - สอด) เป็นระยะทางประมาณ 34 กิโลเมตร จนถึงหลักกิโลเมตรที่ 30 หรือตลาดทุ่งเสี้ยว จะมีป้อมตำรวจอยู่ด้านซ้ายมือ ให้เลี้ยวซ้ายเข้าไปถนนสายทุ่งเสี้ยว-โรงวัว ประมาณ 2 กิโลเมตร หลังจากผ่านบ้านต้นกอกแล้วจะถึงบริเวณโบราณสถานกลางเวียง หากเลยไปจนถึงบ้านโรงวัวจะมีถนนไปจนถึงจังหวัดลำพูนได้ ภายในหมู่บ้านมีถนนคอนกรีตไปถึงโบราณสถานต่างๆที่กระจายตัวอยู่ทั้งภายในและภายนอกหมู่บ้าน บริเวณถนนมีป้ายบอกแหล่งท่องเที่ยวโบราณสถานภายในหมู่บ้าน ทำให้นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางไปเองได้

## 2.3) ความสะดวก (Availability)

อาจกล่าวได้ว่าความสะดวก หมายถึง การมีการบริหารจัดการที่ดี มีการออกแบบสิ่งก่อสร้างและบริการต่างๆ ที่อำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยว ในการเข้าเยี่ยมชมโบราณสถานเวียงท่ากาน มีสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น มีศูนย์บริการข้อมูล สำหรับนักท่องเที่ยวตั้งอยู่ที่กลุ่มโบราณสถานกลางเวียง ซึ่งเป็นกลุ่มโบราณสถานที่ใหญ่ที่สุด มีเจ้าหน้าที่ซึ่งสังกัดหน่วยงานของสำนักศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ และเป็นชาวบ้านในหมู่บ้านท่ากานด้วย คอยให้บริการ 1 ท่าน ทำให้นักท่องเที่ยวสามารถได้รับความรู้ทั้งในเรื่องทั้งตัวโบราณสถาน และความเป็นมาของชุมชน ซึ่งจะสร้างความเข้าใจต่อนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

สำหรับความสะดวกในการเดินทาง นักท่องเที่ยวอาจจะหาป้ายบอกสถานที่เมืองโบราณเวียงท่ากานได้ยากสักหน่อย เมื่อมาถึงตลาดทุ่งเสี้ยว ก่อนจะเลี้ยวเข้าบ้านต้นกอกเพื่อเข้าไปหมู่บ้านท่ากาน เนื่องจากเป็นป้ายเก่าซึ่งอาจจะดูได้ไม่ชัดเจนและมีขนาดเล็ก ส่วนถนนสายหลักที่จะเข้าไปหมู่บ้านท่ากาน มีความกว้างไม่มากแต่ก็พอที่จะทำให้รถวิ่งสวนกันได้ ซึ่งอาจจะก่อให้เกิดความไม่สะดวกหากเดินทางโดยรถบัสขนาดใหญ่

ภายในหมู่บ้านมีร้านค้าให้บริการด้านอาหารหลายแห่ง ตามถนนสายหลักของหมู่บ้านและบริเวณด้านหน้าของกลุ่มโบราณสถานกลางเวียง ซึ่งราคาอาหารก็ไม่แพง นอกจากนี้ยังมีร้านค้าจำหน่ายเครื่องอุปโภคบริโภคอีก 3-4 ร้าน มีตลาดเย็นหรือกาดแลง ซึ่งเริ่มมีพ่อค้าแม่ค้ามาจำหน่ายสินค้าประมาณบ่ายโมง นอกจากนี้ยังมีห้องน้ำสาธารณะไว้บริการ 8 ห้อง ตั้งอยู่ที่หลังตลาดใกล้กับโบราณสถานกลางเวียง และยังมีห้องน้ำในศูนย์บริการข้อมูลแยกชายหญิงอย่างละ 1 ห้อง

นอกจากนี้ ในหมู่บ้านยังมีสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น น้ำประปา ไฟฟ้า ครอบคลุม มีเตาเผาขยะมูลฝอยภายในหมู่บ้าน ตั้งอยู่หลังตลาดซึ่งอยู่ใกล้กับกลุ่มโบราณสถานกลาง

เวียง แต่ภายในหมู่บ้านยังไม่มีรถบริการสาธารณะและบริการที่พักรถสำหรับนักท่องเที่ยว รวมทั้งยังขาดสถานที่ซึ่งเป็นจุดพักผ่อนสำหรับนักท่องเที่ยว

#### 2.4) บริการเสริมที่คนในท้องถิ่นเป็นผู้จัดหาขึ้นมาเอง (Ancillary Service)

จากการสำรวจพบว่า ชุมชนยังไม่มีบริการที่ช่วยเสริมในด้านการท่องเที่ยวในด้านต่างๆ เช่น ด้านการแสดงศิลปวัฒนธรรม การผลิตสินค้าหัตถกรรม หรืองานฝีมืออื่นๆ เพื่อเป็นของที่ระลึกจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว แต่พบกลุ่มเยาวชนของหมู่บ้านที่มีความสามารถในการเล่นดนตรีพื้นเมือง จนได้รับรางวัลชนะเลิศ จากการแข่งขันต่างๆ หลายรายการ นอกจากนี้กลุ่มเยาวชนยังได้พัฒนารูปแบบการแสดงเพิ่มเติมขึ้นอีกหลายชนิด เช่น การฟ้อนเจิง การตีกลองสะบัดชัย

ในด้านหัตถกรรม พบผู้มีความสามารถในด้านการแกะสลักหิน เป็นรูปทรงแบบศิลปะในสมัยทวารวดี และสมัยต่างๆ ส่งให้ร้านค้าในจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว 1 ราย แต่ในปัจจุบันได้มีชาวบ้านที่สนใจ เข้ามาขอเรียนรู้การแกะสลักหินเพื่อประกอบเป็นอาชีพ 2 - 3 ราย

นอกจากนี้ผลิตภัณฑ์ที่ทำกันมากในหมู่บ้าน คือการเย็บผ้า มีผู้ผลิตที่เป็นผู้ค้าส่งจำนวนมากนับสิบครัวเรือน ส่วนใหญ่ส่งให้ลูกค้าตามตลาดนัดต่างๆ แต่ไม่ได้ทำเป็นสินค้าของที่ระลึก

จากการวิจัยที่หมู่บ้านท่ากาน ถึงองค์ประกอบด้านสิ่งดึงดูดใจ (Attractions) การเข้าถึง (Accessibility) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) และบริการเสริมที่คนในท้องถิ่นเป็นผู้จัดหาขึ้นมาเอง (Ancillary Service) แสดงให้เห็นว่าชุมชนที่ตั้งของเมืองโบราณเวียงท่ากานยังคงเป็นชุมชนที่ยังไม่เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยวมากนัก และไม่ได้พึ่งพารายได้จากการท่องเที่ยวแม้จะมีความสะดวกในด้านการคมนาคม

สำหรับชาวบ้านเองก็มีทัศนคติที่ดี เมื่อนักท่องเที่ยวเข้าไปสอบถามหรือขอความช่วยเหลือชาวบ้านจะกระตือรือร้นและภาคภูมิใจ ที่ได้ช่วยเหลือและมีคนสนใจโบราณสถานในหมู่บ้าน ดังนั้นหากมีการประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง และมีกิจกรรมเสริม เช่น การแสดงทางวัฒนธรรม ประเพณี ที่เป็นเอกลักษณ์ หรือการจำหน่ายสินค้าหัตถกรรม ก็จะช่วยเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยว และจะทำให้ชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการบริการ ซึ่งจะส่งผลให้มีเอาใจใส่ในการอนุรักษ์และรักษาสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ยิ่งขึ้น

#### 4.1.4 การรวมกลุ่มของชาวบ้าน

การรวมกลุ่มในสังคมระดับหมู่บ้าน เป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้เกิดการพบปะสังสรรค์ ร่วมมือช่วยเหลือกันและกัน เพื่อตอบสนองความต้องการและแก้ไขปัญหาที่ประสบอยู่ โดยมีเป้าหมายให้ชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข มีความมั่นคง ปลอดภัย พร้อมทั้งจะดำรงอยู่อย่างยั่งยืน สังคมในบ้านท่ากานก็มีกรรวมกลุ่มต่างๆ เช่นกัน โดยกลุ่มชาวบ้านที่สำคัญได้แก่

##### 1. กลุ่มผู้สูงอายุ

การจัดตั้งกลุ่มผู้สูงอายุขึ้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้สมาชิกมีการพบปะพูดคุยทำกิจกรรมร่วมกัน และเพื่อให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพกาย สุขภาพจิตที่ดี ที่ผ่านมาจากกลุ่มได้ดำเนินกิจกรรม การเลี้ยงไก่และจักสาน เพื่อให้ได้ผลผลิตนำไปจำหน่าย แต่ก็ไม่ได้รายได้มากนัก ต่อมาได้มีการทำดอกไม้จันทน์จำหน่าย แต่ก็ขายไม่ออก เนื่องจากสมัยนี้เมื่อไปติดต่อร้านที่จำหน่ายปราสาทที่ใช้ในงานศพ จะมีบริการฉีดน้ำยากันศพเน่าและมีดอกไม้จันทน์แถมให้ฟรี กลุ่มผู้สูงอายุจึงหยุดทำดอกไม้จันทน์ขาย ปัจจุบันทางกลุ่มได้มาดำเนินกิจกรรมปั่นฝ้าย ทำด้ายเป็นม้วนๆ เป็นสายสัญญาณเพื่อใช้ในศาสนพิธี ตอนนี้มีตลาดวางสินค้ามากพอสมควร เป็นทางสร้างรายได้ที่ค่อนข้างลงตัวแล้ว แต่การปั่นฝ้ายมักจะทำกันในกลุ่มผู้สูงอายุผู้หญิง ผู้ชายก็ช่วยบ้างแต่ไม่ถนัด ในอนาคตทางกลุ่มมีโครงการจะปลูกพืชสมุนไพรเพื่อแปรรูปขาย เพราะผู้สูงอายุผู้ชายจะได้มีกิจกรรมทำบ้าง นอกจากนี้ก็มีบ่อเลี้ยงปลาจำหน่ายเพื่อหารายได้เข้ากลุ่ม

ในด้านงบประมาณ มีการขายหุ้นๆละ 10 แก่สมาชิก ใครจะไม่ซื้อก็ได้ปลายปีก็ได้รับเงินปันผล และยังได้รับเงินช่วยเหลือจาก องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกลาง ทั้งในรูปแบบเงินช่วยเหลือ และเงินให้กู้ นอกจากนี้ยังได้รับความช่วยเหลือจากมูลนิธิพัฒนางานผู้สูงอายุ คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

การเข้าเป็นสมาชิกเป็นได้โดยการมีอายุครบ 55 ปีขึ้นไป ปัจจุบันมีสมาชิก 244 คน โครงสร้างของกลุ่มประกอบด้วย ประธาน 1 คน รองประธาน 2 คน กรรมการ 6 คน เลขานุการ 1 คน เภรัญญิก 1 คน รวม 11 คน

กิจกรรมในหมู่บ้าน เช่น งานที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี ต่างๆ ทางกลุ่มเข้าร่วมอยู่เสมอ ส่วนกิจกรรมที่เกี่ยวกับโบราณสถาน จะเข้าร่วมในการถากถางวัชพืช ทำความสะอาด ปล่อยปลา ตามที่กลุ่ม อ.ส.ม.ศ. แจ้งขอความร่วมมือมา ทางกลุ่มจะดำเนินการเองไม่ได้เพราะเกรงจะผิดกฎหมาย อย่างไรก็ตามอย่างไร เวียงท่ากาน พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว มีจักรยานให้ปั่นเที่ยว วัตถุประสงค์ที่เก็บไว้ก็นำมาจัดแสดงให้ผู้มาท่องเที่ยวชม เพราะที่นี้มีของโบราณมากแต่ชาวบ้านกลัวหายเหมือนเศียรพระเพชร เลยเก็บรักษาไว้อย่างดี

## 2. กลุ่มแม่บ้าน

การจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้สมาชิกมีกิจกรรมร่วมกัน ช่วยเหลือกิจกรรมงานประเพณีต่างๆ ในหมู่บ้าน และสร้างรายได้ของสมาชิกในกลุ่ม ที่ผ่านมาจากกลุ่มได้ ดำเนินกิจกรรม ร้านค้ากลุ่มแม่บ้านจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภคในตลาดของหมู่บ้าน ให้มีการกู้ยืมเงินในกลุ่มสมาชิกตามสัดส่วนในการถือหุ้น

ในด้านงบประมาณ มีการขายหุ้นๆละ 10 แก่สมาชิก ใครจะไม่ซื้อก็ได้ปลายปีได้ ได้รับเงินปันผล และยังได้รับเงินช่วยเหลือจาก องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกลาง ทั้งในรูปของเงินช่วยเหลือ และเงินให้กู้

การเข้าเป็นสมาชิกเป็นได้โดยเป็นผู้ที่แต่งงานแล้วและการสมัคร ปัจจุบันมีสมาชิกกว่า 300 คน โครงสร้างของกลุ่มประกอบด้วย ประธาน 1 คน รองประธาน 2 คน กรรมการ 15 คน เลขานุการ 1 คน เภรัญญิก 1 คน รวม 20 คน

กิจกรรมในหมู่บ้าน เช่น งานที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี งานบุญ งานศพต่างๆ ทางกลุ่มเข้าร่วมอยู่เสมอ ส่วนกิจกรรมที่เกี่ยวกับโบราณสถาน จะเข้าร่วมในการถากถางวัชพืช ทำความสะอาด ปล่อยปลา หรือดำเนินการเตรียมการในพิธีรดน้ำคำหัว ผู้อำนวยการสำนักงานศิลปากรที่ 8 เชียงใหม่ และกิจกรรมตามที่กลุ่ม อส.มศ. แข็งข้อความร่วมมือมา ที่ผ่านมาจากกลุ่มสตรีไม่ค่อยจะมีบทบาทในการดูแลโบราณสถานเท่าไร ในหมู่สมาชิก อส.มศ. เองก็ไม่มีผู้หญิงเป็นสมาชิก

## 3. กลุ่มเยาวชน

การจัดตั้งกลุ่มเยาวชน เป็นไปตามความต้องการของหน่วยงานของรัฐ ที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาชุมชน เพื่อให้เยาวชนใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ที่ผ่านมากลุ่มเยาวชนบ้านท่ากาน ได้ดำเนินกิจกรรมทางด้านกีฬาและดนตรี จนมีชื่อเสียง เช่น ได้แชมป์กีฬาฟุตบอลระดับประเทศในปี 2537 ที่จังหวัดยะลา และจากการริเริ่มทำค่ายมวยของผู้ใหญ่บ้าน นายอินตา ถาวร ทำให้เยาวชนของหมู่บ้านเป็นแชมป์มวยไทยภาคเหนือในรุ่น 53 กิโลกรัม ในด้านดนตรีจากความริเริ่มของนายสาวัฒน์ กันธิยะ ประธานกลุ่มเยาวชนคนก่อน ได้รวบรวมกลุ่มเยาวชนของหมู่บ้าน ตั้งวงดนตรีพื้นเมือง สะล้อ ซอ ซึง ขึ้น โดยใช้ชื่อวงดนตรีว่าลูกเวียงกาน ในตอนแรกไม่มีใครเล่นดนตรีพื้นเมืองเป็นแต่อาศัยการฝึกฝนพัฒนาฝีมือจนชนะการประกวดหลายรายการในภาคเหนือ และเคยไปแสดงในงานพิธีต่างๆ บ่อยครั้ง จนบริษัท ทิพย์เนตร ในจังหวัดเชียงใหม่ เชิญชวนไปบันทึกเสียงเพื่อวางจำหน่าย กลุ่มเยาวชนของบ้านท่ากานจึงเป็นความภูมิใจหนึ่งของชุมชน ในปัจจุบันทุกเย็นจะมีเยาวชนให้ความสนใจเข้าร่วมฝึกซ้อมดนตรีพื้นเมืองตลอดเวลา และหลายรุ่นอายุ ตั้งแต่ อายุ 7-8 ปี



ถึงอายุ 17-18 ปี นอกจากนี้กลุ่มเยาวชนด้านดนตรียังมีการแสดง ฟ้อนเจิง กลองสะบัดชัย เพิ่มขึ้นมาด้วย

ในด้านงบประมาณ กลุ่มเยาวชนมีงบประมาณจากเงินรางวัลการแข่งขันดนตรีพื้นเมือง และหารายได้ในงานในประเพณีของหมู่บ้าน เช่น การเล่นบิงโก รายได้ที่กลุ่มรับมาจะนำไปเป็นกองกลางจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ และใช้ในกิจกรรมของกลุ่ม

การเข้าเป็นสมาชิก ไม่ต้องสมัครแต่ผู้ที่จะเป็นสมาชิกต้องมีอายุระหว่าง 15 - 25 ปี โครงสร้างของกลุ่มประกอบด้วย ประธาน 1 คน รองประธาน 2 คน เป็นชาย 1 คน หญิง 1 คน กรรมการ 5 คน เหนรัญญิก 1 คน ปฏิคม 1 คน รวม 10 คน

กิจกรรมในหมู่บ้าน เข้าร่วมงานที่เกี่ยวกับ วัฒนธรรม ประเพณีอยู่เสมอ ส่วนกิจกรรมที่เกี่ยวกับโบราณสถาน จะเข้าร่วมในการถากถางวัชพืช ทำความสะอาด ตามที่หัวหน้าหมวดขอความร่วมมือ ที่ผ่านมาสมาชิก อสม. ส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุ ในการฝึกอบรม อสม. รุ่นหลังจะมีคนหนุ่มที่มีอายุ 30-33 ปี ไม่กี่คน เพียง 2-3 คน อย่างไรก็ตามมีความภาคภูมิใจในท้องถิ่นที่เคยเป็นแหล่งความเจริญทางวัฒนธรรมในสมัยก่อน และชื่นชมคนในสมัยโบราณที่จะต้องใช้เวลาเรียนรู้หลายประการในการเลือกพื้นที่สร้างบ้านเมือง อยากให้มีการบูรณะให้ดี สวยงาม พัฒนาเป็นสถานที่ท่องเที่ยว

จากการวิจัยข้างต้นพบว่า กลุ่มต่างๆ ในชุมชนมีการจัดการ การเรียนรู้ ลองผิดลองถูกและพัฒนาจนได้แนวทางที่เหมาะสม พึ่งพาตัวเองได้ และสิ่งที่พบได้ก็คือ ไม่ว่าจะเป็กลุ่มใด จะมีการช่วยเหลือกันและกัน โดยเฉพาะในงานที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งที่พบได้ในสังคมชนบท สิ่งเหล่านี้จะเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างชุมชนให้เข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้

#### 4.2 ปัจจัยภายนอก

นอกจากปัจจัยภายในชุมชนแล้ว ปัจจัยจากภายนอกก็มีผลกระทบต่อชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เนื่องจากสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมไม่ได้เป็นทรัพยากรที่ปรากฏโดยทั่วไป เช่น น้ำ หรือป่าไม้ ที่ชุมชนดั้งเดิมสามารถส่งสมภูมิปัญญาเพื่ออำนวยความสะดวกหรือแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้แบบลองผิดลองถูกได้ การจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมจึงจำเป็นต้องได้รับความรู้และวิธีการที่เหมาะสม เพื่อให้การดำเนินการประสบผลสำเร็จ ซึ่งที่ผ่านมาผู้ที่มีบทบาทในการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมก็คือรัฐ

#### 4.2.1 มาตรการของรัฐในการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

ในการดำเนินการเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม มีกฎหมายและนโยบายที่เกี่ยวข้องทั้งโดยตรงและเกี่ยวข้องโดยอ้อม

##### 1. มาตรการทางด้านกฎหมาย

ไชโย มะลิผล (2542) กล่าวว่า กฎหมายที่มีผลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมประกอบด้วย

1) พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 ซึ่งเป็นกฎหมายที่ใช้บังคับเพื่อให้เกิดประโยชน์ในการดูแลและควบคุมโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ รวมถึง แหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์และอุทยานประวัติศาสตร์ โดยให้อธิบดีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษา ขึ้นทะเบียนโบราณสถานใดๆ ตามที่อธิบดีเห็นสมควร และให้มีอำนาจกำหนดเขตที่ดินตามที่เห็นสมควรเป็นเขตของโบราณสถาน โดยให้ถือว่าเป็นโบราณสถานด้วยก็ได้ และประกาศดังกล่าวนี้ อธิบดีจะเพิกถอนหรือแก้ไขเพิ่มเติมก็ให้กระทำได้โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา และยังมีเนื้อหากล่าวถึงข้อบัญญัติห้าม เช่น “มาตรา 10 ห้ามมิให้ผู้ใดซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลง รื้อถอน ต่อเติม ทำลาย เคลื่อนย้ายโบราณสถานหรือส่วนต่างๆของโบราณสถาน หรือขุดค้นสิ่งใดๆ หรือปลูกสร้างอาคารภายในบริเวณโบราณสถาน เว้นแต่จะกระทำตามคำสั่งของอธิบดี หรือได้รับอนุญาตให้เป็นหนังสือจากอธิบดีและถ้าหนังสืออนุญาตนั้นกำหนดเงื่อนไขไว้ประการใดก็ต้องปฏิบัติตามนั้นด้วย” นอกจากนี้ยังมีบทกำหนดโทษหากมีการละเมิด เช่น “มาตรา 32 ผู้ใดบุกรุกโบราณสถานหรือทำให้เสียหาย ทำลาย หรือทำให้เสื่อมค่า หรือทำให้ไร้ประโยชน์ซึ่งโบราณสถาน ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือปรับไม่เกินเจ็ดแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ” “ถ้าการกระทำความผิดตามวรรคหนึ่ง เป็นการกระทำต่อโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนแล้ว ผู้กระทำต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสิบปี หรือปรับไม่เกินหนึ่งล้านบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ”

2) ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2535 โดยมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ในเรื่องของ ทรัพย์สินที่เป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินนั้น ต้องเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน และทรัพย์สินใดจะเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน อยู่ที่การใช้เพื่อสาธารณประโยชน์หรือสงวนไว้เพื่อประโยชน์ร่วมกันและไม่จำเป็นจะต้องได้ใช้เพื่อสาธารณประโยชน์หรือประโยชน์ร่วมกันจริงๆ ในขณะนั้น และไม่ใช่ว่าราษฎรทุกคนจะมีสิทธิใช้โดยตรงทีเดียว อาจมีทรัพย์สินบางประเภทที่มอบให้บุคคลใดเป็นผู้ใช้เท่านั้น ก็ถือว่าเป็นการใช้โดยตรง อาจมีทรัพย์สินบางประเภทที่มอบให้บุคคลใดเป็นผู้ใช้เท่านั้น ก็ถือว่าเป็นการใช้เพื่อสาธารณประโยชน์เช่นกัน โดยการใช้สาธารณสมบัติของแผ่นดิน อาจแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ

2.1) เป็นทรัพย์สินซึ่งยังไม่ได้นำไปใช้ประโยชน์ เช่น ที่ดินรกร้างว่างเปล่า

2.2) เป็นทรัพย์สินที่พลเมืองทุกคนมีสิทธิใช้

2.3) เป็นทรัพย์สินที่รัฐใช้เฉพาะกิจการที่ทำให้มีเพียงกลุ่มบุคคลที่ใช้แทนพลเมืองทั่วประเทศ เช่น ค่ายทหาร สถานที่ราชการ

ในมาตรา 1304 ได้บัญญัติโดยยกตัวอย่างทรัพย์สินที่เป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินไว้ ซึ่งอาจมีทรัพย์สินที่เป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินอย่างอื่นๆ เหนือจากนี้ก็ได้อีก เช่น โบราณสถาน วัดต่างๆ โบราณวัตถุ เป็นทรัพย์สินที่พึงสงวนไว้เพื่อประโยชน์ร่วมกัน ได้แก่ สงวนเพื่อประโยชน์ในการศึกษา ศิลป ประวัติศาสตร์และโบราณคดี ดังนั้น โบราณสถานและโบราณวัตถุ จึงเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินหรือเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน และในมาตรา 1335 มีเนื้อหาว่า แคนแห่งกรรมสิทธิ์ที่ดินนั้นกินทั้งเหนือแผ่นดินและใต้พื้นดินด้วย ซึ่งจากบทบัญญัติในมาตรานี้ โบราณสถานและโบราณวัตถุที่ตั้งอยู่ เหนือพื้นดินและใต้พื้นดินย่อมเป็นของผู้มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินนั้นด้วย

3) ประมวลกฎหมายอาญา ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับศิลปกรรม ได้แก่ “มาตรา 355 ทวิ ผู้ใดลักทรัพย์ที่เป็นพระพุทธรูป หรือวัตถุในทางศาสนา ถ้าทรัพย์นั้นเป็นที่สักการบูชาของประชาชน หรือเก็บรักษาไว้เป็นสมบัติของชาติ หรือส่วนใดส่วนหนึ่งของพระพุทธรูปหรือวัตถุดังกล่าว ต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่หนึ่งปีถึงสิบปี และปรับตั้งแต่สองพันบาทถึงสองหมื่นบาท ถ้าความผิดตามวรรคหนึ่งได้กระทำในวัด สำนักสงฆ์ สถาบันอันเป็นที่เคารพในทางศาสนา โบราณสถาน สถาบันอันเป็นทรัพย์สินของแผ่นดิน สถานที่ราชการหรือพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ผู้กระทำความผิดต้องระวางโทษจำคุกตั้งแต่สามปีถึงห้าปี และปรับตั้งแต่หกพันบาทถึงสามหมื่นบาท” ความผิดดังกล่าว เป็นความผิดฐานลักทรัพย์โดยมีเหตุฉกรรจ์ ทำให้มีการระวางโทษสูงกว่าการลักทรัพย์ปกติ เนื่องจากวัตถุที่มุ่งหมายกระทำต่อเป็นทรัพย์ ได้แก่ พระพุทธรูป หรือวัตถุในทางศาสนา ซึ่งไม่ได้จำกัดว่าจะเป็นศาสนาใด

นอกจากนี้ใน มาตรา 360 ยังกล่าวว่า “ผู้ใดทำให้เสียหาย ทำลาย ทำให้เสื่อมค่าหรือทำให้ไร้ประโยชน์ซึ่งทรัพย์สินที่ใช้หรือมีไว้เพื่อสาธารณประโยชน์ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินห้าปีหรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ” และหากผู้ใดกระทำให้เสียหาย ทำลาย ทำให้เสื่อมค่า ในสถานที่ เช่น วัด สำนักสงฆ์ สถาบันอันเป็นที่เคารพทางศาสนา พิพิธสถานแห่งชาติ โบราณสถาน สถานที่ราชการ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสิบปีหรือปรับไม่เกินสองหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

4) พระราชบัญญัติที่ราชพัสดุ พ.ศ. 2518 กำหนดให้กระทรวงการคลังเป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ราชพัสดุ และให้มีคณะกรรมการ ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่ของรัฐในกระทรวงต่างๆ ทำ

หน้าที่กำหนดนโยบาย หลักเกณฑ์ และวิธีการปกครองดูแล บำรุงรักษา ไร่และจัดหาประโยชน์เกี่ยวกับที่ราชพัสดุ ในกรณีที่กระทรวง ทบวง กรม หรือองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งได้รับอนุญาตให้ใช้หรือครอบครองที่ราชพัสดุประสงค์จะรื้อถอนอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างซึ่งเป็นที่ราชพัสดุ ให้ขออนุญาตต่อกรมธนารักษ์ก่อน เว้นแต่การรื้อถอนอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างดังต่อไปนี้ เมื่อได้รื้อถอนแล้วให้แจ้งกรมธนารักษ์ทราบ คือ อาคารหรือสิ่งปลูกสร้างที่ก่อสร้างมาแล้วไม่น้อยกว่า 25 ปี อาคารหรือสิ่งปลูกสร้างที่ชำรุดจนใช้การไม่ได้ อาคารหรือสิ่งปลูกสร้างที่เกี่ยวกับราชการลับทางทหาร อาคารหรือสิ่งปลูกสร้างเดิมเพื่อปลูกสร้างอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างใหม่แทนตามที่ได้รับงบประมาณ

การโอนกรรมสิทธิ์ที่ราชพัสดุที่มีไร่ที่ดินที่เป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินที่ใช้เพื่อประโยชน์ของแผ่นดินโดยเฉพาะ จะกระทำได้แต่โดยการขาย แลกเปลี่ยน หรือการให้ และจะต้องได้รับอนุญาตจากคณะรัฐมนตรีก่อน ส่วนการให้ที่ราชพัสดุจะกระทำได้เฉพาะเพื่อการศาสนา การสาธารณกุศล หรือการสาธารณประโยชน์อย่างอื่น หรือการโอนคืนให้แก่ผู้ยกให้

5) ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 มีส่วนที่เกี่ยวข้องคือ ในมาตรา 8 “บรรดาที่ดินทั้งหลายอันเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน หรือเป็นทรัพย์สินของแผ่นดินนั้น ถ้าไม่มีกฎหมายกำหนดไว้เป็นอย่างอื่น ให้อธิบดีมีอำนาจหน้าที่ดูแลรักษาและดำเนินการคุ้มครองป้องกันได้ตามควรแก่กรณี อำนาจหน้าที่ดังว่านี้ รัฐมนตรีจะมอบหมายให้ทบวงการเมืองอื่นเป็นผู้ใช้ก็ได้” และได้มีการกำหนดสิทธิในที่ดินเพื่อการศาสนา ไว้ในมาตราที่ 84 ว่า “การได้มาซึ่งที่ดินของวัดวาอาราม วัดขาดหลวง โรมันคาทอลิก มูลนิธิเกี่ยวกับคริสจักรหรือมัสยิดอิสลาม ต้องได้รับอนุญาตจากรัฐมนตรี และให้ได้มาไม่เกิน 50 ไร่”

6) พระราชบัญญัติเวนคืนอสังหาริมทรัพย์ พ.ศ. 2530 มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ศิลปกรรมในมาตรา 5 “อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งรัฐต้องการเพื่อกิจการใดๆ อันจำเป็นเพื่อการอันเป็นสาธารณูปโภค หรือการอันจำเป็นในการป้องกันประเทศโดยตรง หรือการได้มาซึ่งทรัพยากรธรรมชาติหรือประโยชน์ของรัฐอย่างอื่นนั้น เมื่อมิได้ตกลงในเรื่องการโอนไว้เป็นอย่างอื่น ให้เวนคืนตามบทแห่งพระราชบัญญัตินี้” ซึ่งจากพระราชบัญญัติมาตรา 5 นี้ หากที่ดินของประชาชนซึ่งกรมศิลปากรเห็นว่ามีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีแล้วได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ.2504 ก็อาจถูกเวนคืนได้เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์ และเมื่อเวนคืนอสังหาริมทรัพย์แล้วจะเป็นที่ราชพัสดุ อยู่ในความรับผิดชอบของกรมธนารักษ์ กระทรวงการคลัง ส่วนโบราณสถานนั้น อยู่ในความดูแลของกรมศิลปากร

7) พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2518 มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับ ศิลปกรรม เช่น ในมาตรา 28 ผังเมือง ประกอบด้วย แผนผังหรือแผนผังบริเวณ ซึ่งทำขึ้นเป็นฉบับเดียวหรือหลายฉบับ โดยมีสาระสำคัญ ดังต่อไปนี้ (ณ) “แผนผังแสดงบริเวณที่ตั้งของสถานที่ หรือวัตถุที่มีประโยชน์หรือคุณค่าในทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ที่ส่งเสริมดำรงรักษาหรือบูรณะ ”

มาตรา 42 ระหว่างที่ใช้บังคับพระราชบัญญัติให้ใช้บังคับผังเมืองเฉพาะในท้องที่ใด ถ้าเจ้าพนักงานท้องถิ่นหรือสำนักผังเมืองเห็นว่าสภาพการณ์และสิ่งแวดล้อมในเขตของผังเมืองเฉพาะได้เปลี่ยนแปลงไป สมควรแก้ไขปรับปรุงข้อกำหนด หรือรายละเอียดของผังเมืองเฉพาะที่บัญญัติไว้ใน พระราชบัญญัติ ให้ใช้บังคับผังเมืองเฉพาะเสียใหม่ให้เหมาะสม ให้เจ้าพนักงานท้องถิ่นหรือสำนักผังเมืองเสนอข้อแก้ไข ปรับปรุง ผังเมืองเฉพาะต่อคณะกรรมการผังเมือง ถ้าคณะกรรมการผังเมืองเห็นชอบด้วยกับการแก้ไขปรับปรุง และการแก้ไขปรับปรุงนั้นไม่เปลี่ยนแปลงข้อกำหนด และรายละเอียดของผังเมืองเฉพาะ ในส่วนที่เกี่ยวกับการเวนคืนที่ดินหรืออสังหาริมทรัพย์อย่างอื่นขึ้นอีก หรือการที่จะตั้งหรือย้ายอาคารใหม่ ให้คณะกรรมการผังเมืองรายงานรัฐมนตรีเพื่อออกกฎกระทรวงแก้ไข ปรับปรุงผังเมืองเฉพาะ

มาตรา 47 ในท้องที่ใดที่ใช้บังคับพระราชบัญญัติให้ใช้บังคับผังเมืองเฉพาะ แต่ยังไม่ได้ตราพระราชกฤษฎีกา ให้ใช้กฎหมายว่าด้วยการควบคุมการก่อสร้างอาคารในเขตแห่งผังเมืองเฉพาะนั้น รวมทั้งบริเวณโดยรอบหนึ่งกิโลเมตรนับจากเขตแนวผังเมืองเฉพาะด้วย

ในบริเวณหนึ่งกิโลเมตรโดยรอบเขตแห่งผังเมือง เฉพาะที่ใช้บังคับกฎหมายว่าด้วยการควบคุมการก่อสร้างอาคารวรรคหนึ่ง ให้เจ้าพนักงานท้องถิ่นผู้มีอำนาจ ดัดแปลง ต่อเติม หรือซ่อมแซมอาคารตามกฎหมายว่าด้วยการควบคุมการก่อสร้างอาคาร เสนอหลักการให้คณะกรรมการบริหารการผังเมืองส่วนท้องถิ่นพิจารณา และให้ผู้ว่าราชการจังหวัดควบคุมการปฏิบัติงานของเจ้าพนักงานท้องถิ่นให้เป็นไปตามหลักการที่คณะกรรมการบริหารการผังเมืองส่วนท้องถิ่นได้กำหนด

ในมาตรา 56 ถ้าอาคารที่จะตั้งหรือ ย้าย หรือดัดแปลงเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดิน หรือทรัพย์สินของแผ่นดินที่อยู่ในความครอบครอง หรือดูแลรักษาของส่วนราชการใด ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดมีหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับสาธารณสมบัติของแผ่นดินหรือทรัพย์สินของแผ่นดินทราบ และให้ส่วนราชการดังกล่าว มีหนังสือแสดงความยินยอม หรือขัดข้อง ให้คณะกรรมการบริหารการผังเมืองส่วนท้องถิ่นทราบ ถ้ามีปัญหาโต้แย้งระหว่างส่วนราชการกับคณะกรรมการบริหารผังเมืองส่วนท้องถิ่น ให้เสนอคณะกรรมการผังเมืองวินิจฉัย ซึ่งสาระสำคัญของพระราชบัญญัติ มีดังนี้

1) ระบุให้ผังเมืองเฉพาะต้องมีแผนผังเมือง หรือแผนผังแสดงบริเวณที่ตั้งของสถานที่ หรือวัตถุที่มีประโยชน์หรือคุณค่าในทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ หรือ โบราณคดีที่จะพึงส่งเสริม ดำรงรักษาหรือบูรณะ

2) ระบุให้ผังเมืองเฉพาะมีข้อกำหนดที่จะใช้ปฏิบัติหรือไม่ให้ปฏิบัติ เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของผังเมือง ซึ่งวัตถุประสงค์เหล่านั้นมีประการหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม คือ การส่งเสริม ดำรงรักษาหรือบูรณะสถานที่ หรือวัตถุที่มีประโยชน์หรือมีคุณค่าทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ และ โบราณคดี

3) มีบทกำหนดโทษผู้ที่ใช้ประโยชน์ที่ดิน แก้ไข เปลี่ยนแปลง อสังหาริมทรัพย์ ให้ผิดไปจากผังเมืองเฉพาะ

8) พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 เกี่ยวข้องกับศิลปกรรม โดยในหมวด 6 มาตรา 40 เรื่องศาสนสมบัติ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท

8.1) ศาสนสมบัติกลาง ได้แก่ ทรัพย์สินของพระศาสนา ซึ่งมีใช้ของวัดใดวัดหนึ่ง

8.2) ศาสนสมบัติของวัด ได้แก่ ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติกลาง ให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรมการศาสนา เพื่อการนี้ให้ถือว่ากรมการศาสนาเป็นเจ้าของศาสนสมบัตินั้นด้วย ส่วนการดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง

นอกจากนี้ในกฎกระทรวง ฉบับที่ 2 ( พ.ศ. 2511 ) ออกตามความในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้อง คือ

8.2.1) การได้ทรัพย์สินมาเป็นศาสนสมบัติของวัด ให้ลงทะเบียนทรัพย์สินของวัดให้เป็นหลักฐาน และเมื่อต้องจำหน่ายทรัพย์สินนั้นไม่ว่าด้วยเหตุใด ให้จำหน่ายออกจากทะเบียนนั้นโดยระบุเหตุแห่งการจำหน่ายไว้ด้วย

8.2.2) การกันที่ดินซึ่งเป็นที่วัดให้เป็นที่ดินจัดประโยชน์ จะกระทำได้อต่อเมื่อกรมการศาสนาเห็นชอบ และได้รับอนุมัติจากมหาเถรสมาคม

9) พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับด้านศิลปกรรม ได้แก่ ในมาตรา 7 ให้รัฐมนตรีมีอำนาจออกกฎกระทรวงยกเว้น ผ่อนผัน หรือกำหนดเงื่อนไขในการปฏิบัติตามพระราชบัญญัตินี้ ไม่ว่าทั้งหมดหรือบางส่วนเกี่ยวกับอาคาร ดังต่อไปนี้

9.1) โบราณสถาน วัดวาอาราม หรืออาคารต่างๆ ที่ใช้เพื่อการศาสนาซึ่งมีกฎหมายควบคุมการก่อสร้างไว้แล้วโดยเฉพาะ

ในมาตรา 13 ในกรณีที่สมควรห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง รื้อถอน เคลื่อนย้าย และใช้หรือเปลี่ยนการใช้อาคารชนิดใดหรือประเภทใดในบริเวณหนึ่งบริเวณใด แต่ยังไม่มีการทราวงหรือข้อบังคับท้องถิ่น กำหนดให้รัฐมนตรีโดยคำแนะนำของอธิบดีกรมโยธาธิการหรือเจ้าพนักงานท้องถิ่นแล้วแต่กรณี มีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษา ห้ามการก่อสร้าง ดัดแปลง รื้อถอน หรือเคลื่อนย้ายและใช้หรือเปลี่ยนการใช้อาคารในบริเวณนั้นเป็นการชั่วคราวได้ และให้ดำเนินการออกกฎกระทรวงหรือข้อบัญญัติท้องถิ่นภายในหนึ่งปี นับแต่วันที่ประกาศนั้นมีผลใช้บังคับ

ในเรื่อง การก่อสร้าง ดัดแปลง รื้อถอน เคลื่อนย้าย และใช้หรือเปลี่ยนการใช้อาคาร กำหนดไว้ในหมวด 3 มาตรา 22 ห้ามผู้ใดดัดแปลงอาคาร เว้นแต่เจ้าของอาคารจะได้รับใบอนุญาตจากเจ้าพนักงานท้องถิ่น นอกจากนี้ยังมี กฎกระทรวง ฉบับที่ 28 (พ.ศ.2534) กำหนดบริเวณห้ามก่อสร้างอาคารสูง อันได้แก่ บริเวณพื้นที่ริมแม่น้ำปิง ในเขตเทศบาล และกันพื้นที่ออกไปนอกเขตเทศบาลเล็กน้อย ห้ามมิให้มีการก่อสร้างอาคารสูงเกิน 12 เมตร และพื้นที่ในบริเวณที่อยู่ระยะ 100 เมตร รอบนอกเขตวัด เขตที่ดินของคริสตจักร มัสยิดหรือสุเหร่า ห้ามมิให้ก่อสร้างอาคารสูงเกิน 16 เมตร กฎกระทรวงนี้มิให้ใช้บังคับอาคารที่ได้รับอนุญาตให้ก่อสร้าง ดัดแปลง ใช้หรือเปลี่ยนแปลงการใช้ก่อนวันที่ประกาศใช้กฎกระทรวง แต่จะขอเปลี่ยนแปลงการอนุญาตให้เป็นการจัดต่อกฎกระทรวงนี้ไม่ได้

10) พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2535 ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับ การอนุรักษ์ศิลปกรรม ที่สำคัญได้แก่ การกำกับดูแลและเร่งรัดให้มีการตราพระราชกฤษฎีกา ออกกฎกระทรวง ข้อบังคับ ข้อบัญญัติท้องถิ่น ประกาศ ระเบียบ คำสั่งที่จำเป็น เพื่อให้กฎหมายเกี่ยวกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมมีความเป็นระบบ โดยสมบูรณ์ กำหนดมาตรการเพื่อเสริมสร้างความร่วมมือ และประสานงาน ระหว่างส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ และเอกชน ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม การคุ้มครองและการวางแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม และบทกำหนดโทษ รวมถึงการจัดทำรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อมในโครงการพัฒนาต่างๆ ซึ่งการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม ทำให้ โบราณสถาน โบราณวัตถุ แหล่งศิลปกรรม เป็นส่วนหนึ่งที่จะต้องนำมาพิจารณาเพื่อหามาตรการป้องกันและแก้ไข การถูกทำลาย การทำให้เสื่อมสภาพ หรือสูญหายของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

11) ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 295 เรื่องทางหลวง (พ.ศ. 2515) มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมโดยอ้อมคือ ในส่วนที่ 2 การควบคุม การรักษา การขยายและสงวนเขตทางหลวง หมวด 1 การควบคุมทางหลวง ข้อ 44 เมื่อมีความจำเป็นต้องควบคุมทางเข้าออกทางหลวง เพื่อให้การจราจรบนทางหลวงเป็นไปโดยความรวดเร็วและสะดวก หรือเพื่อ

ความปลอดภัยในการจราจรบนทางหลวง ห้ามมิให้ผู้ใดดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง ในที่คั่นริมเขตทางหลวงทั้งสายหรือบางส่วน ดังต่อไปนี้

11.1) สร้างหรือตัดแปลงต่อเติมอาคารตามประเภท ชนิด หรือลักษณะที่กำหนดไว้ในกฎกระทรวง หรือสถานบริการน้ำมัน หรือติดตั้งป้ายโฆษณาภายในระยะไม่เกิน 15 เมตร จากเขตทางหลวง

11.2) สร้างศูนย์การค้า สนามกีฬา สนามแข่งขัน โรงมหรสพ สถานพยาบาล สถานศึกษา หรือจัดให้มีตลาด ตลาดนัด งานออกร้าน หรือกิจการอื่นที่ทำให้ประชาชนชุมนุมกันเป็นจำนวนมาก ภายในระยะไม่เกิน 50 เมตร จากเขตทางหลวง

ทั้งนี้เว้นแต่ได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากผู้อำนวยการทางหลวง หรือผู้ซึ่งได้รับมอบหมายจากผู้อำนวยการทางหลวง ในการอนุญาตผู้อำนวยการทางหลวงหรือผู้ซึ่งได้รับมอบหมายจากผู้อำนวยการทางหลวงจะกำหนดเงื่อนไขอย่างใดก็ได้

จากมาตรการทางกฎหมายข้างต้น พบว่ากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม โดยตรงมิได้มีการจัดทำขึ้น โดยเฉพาะ นอกจากนี้ยังมีหลายหน่วยงานเป็นผู้บังคับใช้กฎหมายที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ซึ่งแต่ละหน่วยงานก็จะปฏิบัติตามหน้าที่และนโยบายของหน่วยงานตนเองเท่านั้น อันอาจจะก่อให้เกิดปัญหาในเรื่องของการประสานงานและส่งผลกระทบต่อความสามารถในการอนุรักษ์ การจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม นอกจากนี้กฎหมายแต่ละฉบับ ก็ยังไม่มีแนวทางที่ชัดเจนในการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมจัดการ ทั้งที่หน่วยงานของรัฐมีข้อจำกัดในด้านงบประมาณและกำลังคน

## 2. นโยบายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

นโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับกับสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ได้ดำเนินงานเป็นโครงการผ่านหน่วยงานต่างๆของรัฐหลายหน่วยงาน ทั้งสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กรมศิลปากร ทบวงมหาวิทยาลัย การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น แผนพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2541) โครงการภายใต้แผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2542-2549 เพื่อดำเนินการอนุรักษ์และรักษาสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมให้อยู่ในสภาพดี ปลอดภัย สวยงาม เป็นมรดกแก่ชนรุ่นหลังสืบต่อไป ซึ่งแผนงานดังกล่าวประกอบด้วยโครงการต่างๆ เช่น

1) โครงการจัดตั้งหน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น เพื่อให้หน่วยงานในท้องถิ่นช่วยเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ ในคุณค่าและความสำคัญของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมให้



แก่ประชาชนในท้องถิ่นทราบ และเป็นหน่วยตรวจสอบดูแล ป้องกัน โดยประชาชนในท้องถิ่น เป็นผู้ปกป้อง ดูแลรักษา ทรัพย์สินสมบัติของท้องถิ่นและของชาติ โดยมีรัฐเป็นผู้สนับสนุน รวมทั้ง ปรับปรุงการศึกษาทุกระดับในเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมให้สถาบันการศึกษาในทุก จังหวัด ได้มีบทบาทในการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อม

2) โครงการประกาศเขตอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม โดยให้สำนักงานนโยบาย และแผนสิ่งแวดล้อม ศึกษาและกำหนดเขตอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เพื่อให้การพัฒนาและ ขยายตัวของชุมชนในเขตอนุรักษ์ เป็นไปอย่างจำกัดและมีระเบียบ ดูแลและควบคุมการใช้ที่ดิน บริเวณข้างเคียงมิให้เกิดผลกระทบต่อโบราณสถาน ควบคุมโครงการต่างๆที่จะมีขึ้นในเขตพื้นที่ อนุรักษ์หรือบริเวณใกล้เคียงให้เป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนด รวมถึงจัดสภาพแวดล้อมภายในเขต อนุรักษ์ ให้มีภูมิทัศน์ที่เหมาะสมกับความสำคัญและคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี

3) โครงการสัมมนาเผยแพร่ความรู้เรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม โดยให้ สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม จัดให้มีการสัมมนาทางวิชาการอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง เพื่อ เผยแพร่ความรู้ และความก้าวหน้าของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ปลูกฝังและสร้างเสริม ความรัก ความหวงแหนมรดกทางวัฒนธรรมของชาติให้แก่ประชาชนโดยทั่วไป รวมถึงการวางแผน ทางในการอนุรักษ์ และให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ในท้องถิ่นของตนเอง

4) โครงการตั้งศูนย์รวมข้อมูล เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมและแหล่ง ชุมชนโบราณ โดยให้สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม จัดตั้งหน่วยงานภายในทำหน้าที่เป็น ศูนย์รวมข้อมูลเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมและแหล่งชุมชนโบราณ เพื่อเป็นศูนย์ ประสานงานและประมวลข้อมูลกับแหล่งข้อมูลต่างๆ และเป็นศูนย์กลางในการให้การสนับสนุนทำ การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลอย่างละเอียด ร่วมกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร สถาบันการศึกษาอื่นๆ หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น และส่วนราชการอื่นๆ เพื่อเป็น แหล่งความรู้ทางด้านวิชาการสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดีของชาติ และเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเรื่องแผนพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมแก่ประชาชน

5) โครงการศึกษาและปรับปรุงสภาพแวดล้อมศิลปกรรม โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อปรับปรุงและฟื้นฟู สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่กำลังเสื่อมโทรมหรือกำลังถูกบุกรุก และดำเนินการ ด้านการอนุรักษ์ที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เพื่อเป็นแนวทางใน การประกาศเขตอนุรักษ์ต่อไป

6) โครงการจัดสภาพแวดล้อมเมืองเก่า โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้แหล่งศิลป กรรมที่มีคุณค่าได้รับการจัดการและอนุรักษ์อย่างเหมาะสม ดำรงรักษามรดกทางวัฒนธรรม ตลอด

จนคัดแปลงเทคโนโลยีสมัยใหม่ให้มีความสอดคล้อง สามารถดำรงอยู่ด้วยกันได้โดยไม่ทำลายคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ของแหล่งศิลปกรรม รวมทั้งเพื่อปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนเกิดความภาคภูมิใจ และคงหลักฐานทางวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์เอาไว้

7) โครงการสำรวจและศึกษาเพื่อกำหนดวิธีการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อรวบรวมข้อมูลสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่นทั่วประเทศ เพื่อจัดลำดับความสำคัญของพื้นที่ในการแก้ปัญหาและวางแผนการจัดการทั้งในระยะสั้นและระยะยาว และคุ้มครองป้องกันสภาพแวดล้อมของพื้นที่ที่มีหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีมิให้ถูกรุกทำลาย รวมถึงเพื่อให้การดำเนินการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมมีรูปแบบและการจัดการในแนวทางเดียวกัน

8) โครงการศึกษาแหล่งศิลปกรรมที่มีศักยภาพในการประกาศเป็นมรดกโลก โครงการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อดำรงรักษาและคงหลักฐานทางวัฒนธรรมให้เป็นอนุสรณ์สถานสืบไป รวมทั้งเพื่อให้แหล่งศิลปกรรมของประเทศ ซึ่งครอบคลุมสิ่งแวดล้อม โดยรอบ ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก

9) โครงการพัฒนาเทคนิควิธีการประเมินคุณค่าทางด้านสุนทรียภาพของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม มีวัตถุประสงค์ของโครงการเพื่อศึกษาหาเทคนิคในการประเมินคุณค่าทางด้านสุนทรียภาพของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เพื่อใช้เป็นแนวทางในการประเมินศักยภาพทางด้านสุนทรียภาพของแหล่งศิลปกรรม และเพื่อป้องกันความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

10) โครงการติดตามและประเมินผลการดำเนินงานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ซึ่งเป็นโครงการที่มีวัตถุประสงค์ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม โดยการศึกษา จัดทำแผนติดตาม และตรวจสอบ มาตรการในการจัดการ แก้ปัญหาต่างๆ ที่ได้ดำเนินการในแต่ละแหล่งศิลปกรรม

จากการวิจัยพบว่า โครงการต่างๆที่ได้ดำเนินการเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม จะให้ความสำคัญกับ แหล่งศิลปกรรมที่มีความสำคัญในระดับประเทศ มีรูปแบบที่ชัดเจน สวยงาม มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์รองรับ ซึ่งจะทำให้แหล่งศิลปกรรมของท้องถิ่น ไม่ได้ได้รับความสนใจ หรือได้รับความสนใจน้อย ส่งผลถึงความสนใจในการศึกษาค้นคว้า และงบประมาณที่ได้รับมีน้อยตามไปด้วย นอกจากนี้โครงการต่างๆยังไม่มีมีการกระจายการดำเนินงานไปสู่ส่วนต่างๆตามวัตถุประสงค์มากนัก เช่น ที่หมู่บ้านท่ากาน ยังไม่ได้มีโครงการต่างๆดังกล่าวเข้ามาดำเนินการ

#### 4.2.2 นโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

นโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมโดยตรง อาจจะไม่ได้มีการกำหนดไว้ แต่นโยบายที่ส่งเสริมให้ประชาชนและชุมชน มีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยรวม กำหนดไว้ในกฎหมาย 2 ฉบับคือ รัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 และพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 นอกจากนี้ นโยบายที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม ก็คือ นโยบายของกรมศิลปากร ในการจัดตั้งอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปกรรม (อสมศ) ที่มีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการดูแลรักษา โบราณสถาน โบราณวัตถุ ในท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งส่วนที่เกี่ยวข้องมีดังนี้

##### 1. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

ได้มีบทบัญญัติเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในมาตราต่างๆ เช่น มาตรา 46 “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ”

มาตรา 56 “สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมทั้งกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษาและการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพและในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีวิตได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพหรือคุณภาพชีวิตของตนย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ”

มาตรา 79 รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวนบำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล รวมทั้งมีส่วนร่วมในการส่งเสริมบำรุงรักษา และคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อม ตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน ตลอดจนควบคุมและกำจัดภาวะมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพและคุณภาพชีวิตของประชาชน”

จากข้อบัญญัติดังกล่าว สิทธิของบุคคลและชุมชนได้รับการยอมรับให้มีบทบาท ในการมีส่วนร่วมทั้งกับรัฐในการจัดการสิ่งแวดล้อม แต่การที่ไม่มีแนวทางที่ชัดเจนและขาดการส่งเสริมสิทธิและความรู้ของชุมชน ทำให้ในการปฏิบัติรัฐจึงสามารถมีบทบาทมากกว่าชุมชนในการจัดการสิ่งแวดล้อม

## 2. พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535

พระราชบัญญัติดังกล่าวมีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับประชาชนในมาตราต่างๆ เช่น มาตรา 6 เพื่อประโยชน์ในการร่วมกันส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมของชาติ บุคคลอาจมีสิทธิรับรู้ข้อมูลข่าวสารจากทางราชการ รวมถึงสิทธิที่จะได้รับชดเชยค่าเสียหายหรือค่าทดแทนจากรัฐ ในกรณีที่ได้รับความสะดวกจากมลพิษที่มีสาเหตุจากโครงการของรัฐ นอกจากนี้บุคคลยังมีสิทธิจะร้องเรียน กล่าวโทษ ผู้กระทำความผิดต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ ในกรณีที่ได้พบเห็นการกระทำอันเป็นการละเมิดกฎหมายเกี่ยวกับ การควบคุมมลพิษ หรือการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และบุคคลจะต้องให้ความร่วมมือต่อเจ้าพนักงานในการปฏิบัติหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม รวมถึงต้องปฏิบัติตามกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยเคร่งครัด

มาตรา 7 เพื่อสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม ให้องค์กรเอกชนซึ่งมีฐานะนิติบุคคลตามกฎหมาย มีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีสิทธิขอจดทะเบียนเป็นองค์กรเอกชนด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมต่อกระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ

มาตรา 8 องค์กรเอกชนที่จดทะเบียนตามมาตรา 7 จะได้รับการช่วยเหลือหรือสนับสนุนจากทางราชการ เช่น ช่วยเหลือการปฏิบัติงาน การประชาสัมพันธ์ การศึกษาวิจัย ความช่วยเหลือทางกฎหมาย

มาตรา 43 พื้นที่ใดเป็นต้นน้ำลำธารหรือมีระบบนิเวศตามธรรมชาติที่แตกต่างจากพื้นที่อื่นทั่วไป หรือเป็นพื้นที่ที่มีคุณค่าทางธรรมชาติหรือศิลปกรรมอันควรแก่การอนุรักษ์ ให้รัฐมนตรีออกกฎกระทรวง กำหนดเป็นเขตพื้นที่คุ้มครองสิ่งแวดล้อม

มาตรา 96 แหล่งกำเนิดใดก่อให้เกิดการรั่วไหลหรือแพร่กระจายของมลพิษอันเป็นเหตุให้ได้รับอันตรายต่อชีวิตหรือทรัพย์สิน ต่อผู้อื่นหรือรัฐ เจ้าของหรือผู้ครอบครองแหล่งกำเนิด มีหน้าที่ต้องรับผิดชอบค่าเสียหายเพื่อการนั้น ต่อผู้ที่ได้รับความเสียหาย

มาตรา 97 ผู้กระทำให้อุบัติภัยหรือเสียหายแก่ทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นของรัฐหรือเป็นสาธารณสมบัติ ต้องรับผิดชอบค่าเสียหายแก่รัฐตามมูลค่านั้น

มาตรา 99 ผู้บุกรุกหรือครอบครองที่ดินของรัฐโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายกระทำการอันเป็นการทำลาย ทำให้สูญหาย แก่ทรัพยากรธรรมชาติหรือศิลปกรรมอันควรแก่การอนุรักษ์ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินห้าปี หรือปรับไม่เกินห้าแสนบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

จากบทบัญญัติดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า รัฐจะให้การยอมรับและช่วยเหลือองค์กร เอกชนหรือชุมชนที่ได้จดทะเบียนไว้กับกระทรวงวิทย์ฯ ซึ่งทำให้องค์กรหรือหน่วยงานที่ดำเนินการ

ด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชน และไม่มีความรู้ในทางกฎหมาย หรือไม่มีผู้ชี้แนะไม่ได้รับการช่วยเหลือเท่าที่ควร ซึ่งจะทำให้การมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนไม่มีความเข้มแข็ง

### 3. โครงการจัดตั้งอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม (อส.มค)

โครงการนี้จัดตั้งขึ้นเพื่ออนุรักษ์โบราณสถาน แหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ ในท้องถิ่น ให้ปลอดภัย มั่นคง เป็นสถานที่เพื่อการศึกษาและพักผ่อนหย่อนใจ รวมทั้งเพื่อฝึกฝนให้คนในท้องถิ่นมีใจรัก ห่วงแหน ในมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในท้องถิ่นของตน และช่วยแบ่งเบาภาระการดูแลรักษาแหล่งโบราณสถาน โบราณคดี ของรัฐซึ่งมีบุคลากรที่จำกัด และเพื่อประสานงานการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นระหว่างหน่วยงานราชการกับชุมชนให้มีประสิทธิภาพ

โดยดำเนินการคัดเลือกบุคคลในท้องถิ่นที่มีภูมิลำเนาใกล้แหล่งโบราณสถาน ซึ่งมีอายุตั้งแต่ 18 ปีขึ้นไป เข้ารับการฝึกอบรมตามหลักสูตรที่จัดทำขึ้น เป็นเวลา 5 วัน แล้วจึงให้ไปปฏิบัติการในท้องถิ่นในรูปของการช่วยเหลือทางราชการ (ลิขิต กาญจนภรณ์ และคณะ, 2542)

จากการวิจัยพบว่า สมาชิก อส.มค. ไม่มีส่วนร่วมตัดสินใจในการใช้งบประมาณ และมีงบประมาณที่จำกัด รวมทั้งขาดการติดตามผลอย่างอย่างใกล้ชิดจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และการที่สมาชิกต้องประกอบอาชีพ ทำให้มีเวลาร่วมกิจกรรมน้อย จนอาจจะเป็นอุปสรรคที่จะทำให้อาสาสมัครในท้องถิ่นในการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

#### 4.2.3 ข่าวสารความรู้

ในชุมชนบ้านท่ากาน ข่าวสารและความรู้ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประวัติของโบราณสถานและศิลปกรรมในชุมชน ที่ชาวบ้านได้รับส่วนใหญ่มาจากคำบอกเล่าของปู่ ย่า ตา ยาย ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน จากการบอกเล่าสืบต่อกันมา นอกจากนี้ยังรับรู้เรื่องราวทางประวัติศาสตร์และโบราณสถานของท้องถิ่นอื่น จากการเห็นในโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ และฟังจากรายการวิทยุ ดังนั้น การรับรู้ในเรื่องดังกล่าวของชาวบ้านจะใกล้เคียงกัน ส่วนผู้ที่มีความรู้ในด้านนี้ค่อนข้างดี คือ สมาชิก อส.มค. ซึ่งเคยเข้ารับการฝึกอบรมกับเจ้าหน้าที่จากกรมศิลปากร นอกจากนี้แหล่งที่ให้ความรู้เกี่ยวกับศิลปกรรมในชุมชน คือ

##### 1. โรงเรียนบ้านท่ากาน

นอกเหนือจากการเรียนการสอนตามหลักสูตรแล้ว ทางโรงเรียนยังได้สอนเกี่ยวกับเรื่องโบราณสถานที่ตั้งอยู่ในชุมชนแก่เด็กนักเรียนทุกชั้นปี โดยเฉพาะนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

จะมีการพาไปทัศนศึกษาและทำรายงาน เพื่อใช้ประกอบการเรียน กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต หน่วยที่ 4 ชาติไทย หน่วยย่อยที่ 4 ศิลปวัฒนธรรม เรื่องเมืองเก่าเวียงท่ากาน โดยมีวัตถุประสงค์คือ

1) เพื่อให้เด็กนักเรียนรู้จักการค้นคว้ารวบรวมข้อมูลโบราณสถาน จากผู้ปกครอง จากเจ้าหน้าที่ซึ่งดูแลโบราณสถาน และจากเอกสาร

2) เพื่อให้เด็กนักเรียนได้แสดงความรู้ และเล่าประสบการณ์ออกมาเป็นภาพวาด อย่างอิสระ

3) เพื่อให้เด็กนักเรียนรู้จักคิด วางแผนในการสำรวจข้อมูลอย่างเป็นระบบ

4) เพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษา มารวบรวมเป็นประวัติความเป็นมาของ

โบราณสถาน

5) นำข้อมูลมาจัดทำเป็น โครงการงาน

6) นักเรียนสามารถแนะนำและให้ความรู้กับนักท่องเที่ยวที่มาชมโบราณสถานได้ จากการที่เด็กนักเรียนได้รับความรู้จากครูในห้องเรียน จากผู้ปกครอง คือ พ่อ-แม่ ตา-ยาย ที่บ้าน และมีประสบการณ์ในการไปเที่ยวเล่นที่โบราณสถาน จึงเกิดความรู้สึกรักต่อโบราณสถานในด้านต่างๆ เช่น

1) เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของหมู่บ้าน และเป็นมิ่งขวัญของหมู่บ้าน

2) เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ ทางด้านประวัติศาสตร์

3) เป็นแหล่งท่องเที่ยว และสร้างรายได้ให้หมู่บ้าน

นอกจากนี้เด็กนักเรียนยังเสนอแนะให้ชาวบ้าน ผู้ปกครอง ช่วยกันอนุรักษ์ และทำกิจกรรมต่างๆ เช่น ปลูกต้นไม้ เก็บขยะ ถางหญ้า ทำความสะอาด และตกแต่งโบราณสถานให้สวยงาม เพื่อให้โบราณสถานอยู่ในสภาพดี มีชื่อเสียง เป็นแหล่งท่องเที่ยว และเป็นที่ศึกษาหาความรู้ของคนรุ่นหลัง

## 2. จุดหมายข่าว

แหล่งความรู้อีกประเภทหนึ่งที่ทำให้ความรู้เกี่ยวกับ ศิลปกรรม วัฒนธรรม ประเพณี การอนุรักษ์ แก่ชุมชน คือจุดหมายข่าว ซึ่งมีหน่วยงานที่ส่งจุดหมายข่าวมาให้เป็นประจำ ได้แก่

1) จุดหมายข่าวมูลนิธิประไพ วิริยะพันธุ์ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ เพื่อเผยแพร่ข่าวสารการดำเนินงานของมูลนิธิ และนำเสนอบทความ ประสบการณ์ ทรรศนะ ข้อเสนอแนะ ฯลฯ จากหน่วยงานด้านสังคม วัฒนธรรม และผู้สนใจทั่วไป อันจะนำไปสู่เครือข่ายความร่วมมือทางวัฒนธรรม ที่จะศึกษา อนุรักษ์ และพัฒนาองค์ความรู้ของไทยให้คงอยู่ตลอดไป โดยจะเผยแพร่

2 เดือนต่อ 1 ฉบับ

2) จดหมายข่าวศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ซึ่งมีวัตถุประสงค์ให้เป็นแหล่งค้นคว้าและให้บริการข้อมูลเพื่อการศึกษาวิจัยแก่นักวิชาการและผู้สนใจทั่วไป รวมถึงประสานเครือข่ายทางวิชาการกับสถาบันการศึกษาและองค์กรต่างๆ และเก็บรวบรวมข้อมูลทางด้านมานุษยวิทยาที่เกี่ยวข้อง

จากการวิจัยพบว่าแหล่งความรู้ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศิลปกรรมที่ให้ความรู้แก่ชาวบ้านมีน้อย และไม่มีหน่วยงานใดเข้ามาดำเนินการ ทำให้ชาวบ้านขาดความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่น วิธีการอนุรักษ์ ดูแลรักษาโบราณสถานและสภาพแวดล้อม กฎหมายที่เกี่ยวข้อง ส่งผลถึงบทบาทของชุมชนในการมีส่วนร่วมดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์และรักษาสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมของชุมชน

#### 4.3 รูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

เดิมการอนุรักษ์ฟื้นฟูศิลปกรรม กรมศิลปากรจะดำเนินการเฉพาะตัวศิลปกรรม แต่ไม่ได้ดำเนินการกับสภาพแวดล้อมของศิลปกรรม (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, 2541) ดังนั้นรูปแบบที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้ จึงเป็นรูปแบบของการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมที่ดำเนินการโดยชุมชน และรูปแบบที่กรมศิลปากรอนุญาตให้ชุมชนกระทำได้ตามกรอบที่วางไว้ ซึ่งก็คือ กลุ่มอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม (อส.มศ)

##### 4.3.1 รูปแบบการจัดการโดยชุมชน

การจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมโดยชุมชน เป็นการจัดการที่อยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการจัดตั้งองค์กรชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ ซึ่งต้องอาศัยแนวคิดและอุดมการณ์ การจัดสรรงบประมาณ การประสานงาน และการดำเนินการ โดยมีรายละเอียดดังนี้

##### 1. แนวคิดและอุดมการณ์

เดิมหมู่บ้านท่ากานมีสภาพเป็นป่ารก โบราณสถานต่างๆถูกค้นไม้ปกคลุมมีบางส่วนที่พอเห็นเป็นโบราณสถานบ้าง แต่ก็ไม่มีใครเข้าไปยุ่งเกี่ยว ชาวบ้านเล่าว่า ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ตอนกลางคืน ได้ยินเสียงรถยนต์ มีคนแต่งกายคล้ายชุดทหาร เข้ามา ขุด ขน วัตถุโบราณออกไปจากหมู่บ้าน แต่ชาวบ้านไม่กล้าทำอะไรเพราะกลัว ในสมัยต่อมาเมื่อการคมนาคมดีขึ้น มีรถฉายหนังเข้ามาในหมู่บ้านบ้าง มีคณะผ้าป่ามาทอดผ้าป่าที่วัดท่ากานบ้าง แต่ทุกครั้งได้เกิดเหตุการณ์ วัตถุโบราณและของมีค่าต่างๆ ที่เก็บไว้ในวัดสูญหาย จึงเกิดความระแวงระหว่างชาวบ้านกับพระ และชาวบ้านกับบุคคลภายนอก แต่เหตุการณ์ที่สะเทือนใจชาวบ้านก็คือมีผู้ลักลอบขโมย

เศียรพระเพชร ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิเก่าแก่ ประดิษฐานอยู่ที่วัดท่ากาน ออกไปจากวัด พระเพชรองค์นี้มีเอกลักษณ์พิเศษ ตรงที่ตาของพระเมื่อต้องแสงไฟ จะเกิดเป็นประกาย

เหตุการณ์ดังกล่าวเป็นที่จดจำและเล่าต่อกันมาให้ได้กรุ่นหลังในหมู่บ้านฟังและได้มีการแต่งเพลง คินวิปโยค และเพลงสมบัติสุดท้าย เพื่อย้ำเตือนความทรงจำของชาวบ้าน โดยอาจารย์โสภณ ทิพย์เคโซ ซึ่งเป็นแพทย์ประจำตำบลในขณะนั้น นอกจากนี้แล้วการที่โบราณสถานในชุมชนเป็นปาร์กทำให้ไม่อาจสังเกตได้ว่ามีการถูกลักลอบขุดค้น ทำลาย เพื่อหาวัตถุโบราณ ปัญหาดังกล่าวยิ่งทวีความรุนแรงขึ้นทำให้ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งมองเห็นปัญหาและปรึกษาร่วมกันเพื่อหาทางแก้ไข เพื่อให้โบราณสถานได้รับการบูรณะและป้องกันการลักลอบขุดค้น โบราณวัตถุ จึงได้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มประชาอาสาอนุรักษ์โบราณสถานเมืองประวัติศาสตร์ท่ากาน ขึ้นมาเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาและแสวงหาความร่วมมือในการอนุรักษ์โบราณสถานในชุมชน

## 2. การจัดองค์กร

กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นในครั้งแรก เกิดขึ้นจากการปรึกษาหารือของชาวบ้านจำนวน 5 คน คือ นายสุวิทย์ อาทิตย์ นายปรีชา สงวนศักดิ์ นายรามศ ขวัญยืน นายโสภณ ทิพย์เคโซ และ นายศักดิ์ วรรณกุล แต่ยังไม่ได้ใช้ชื่อกลุ่มว่า กลุ่มประชาอาสาอนุรักษ์โบราณสถานเมืองประวัติศาสตร์ท่ากาน ในระยะแรกชาวบ้านทั่วไปเกิดความระแวงว่ากลุ่มนี้จะนำคนภายนอกมาเอาโบราณวัตถุออกไปจากหมู่บ้าน ดังนั้นเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือและหาทางให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม ทางกลุ่มจึงปรึกษากันและเชิญผู้ใหญ่บ้านในสมัยนั้นคือ นายทิพย์ ตาคีมา เป็นประธานกลุ่ม และรับสมัครชาวบ้านที่สนใจเข้าร่วมกลุ่ม ซึ่งมีการจัดกลุ่มทำงานดังนี้

- |                         |                                |
|-------------------------|--------------------------------|
| 1) นายทิพย์ ตาคี        | ประธานและเป็นผู้ใหญ่บ้าน       |
| 2) นายโสภณ ทิพย์เคโซ    | รองประธานและเป็นแพทย์ประจำตำบล |
| 3) นายปรีชา สงวนศักดิ์  | รองประธาน                      |
| 4) นายศักดิ์ วรรณกุล    | กรรมการ                        |
| 5) นายคำดวง มณีดวงฤทธิ์ | กรรมการ                        |
| 6) นายบุญเรือน เรือนใส  | กรรมการ                        |
| 7) นายรามศ ขวัญยืน      | กรรมการ                        |
| 8. นายสุวิทย์ อาทิตย์   | เลขานุการ                      |

ภายหลังจากทำความเข้าใจกับชาวบ้านและจัดรูปองค์กรแล้ว ทำให้มีผู้สนใจสมัครเป็นสมาชิกมากกว่า 50 คน ซึ่งกลุ่มได้ร่วมหารือ เสนอความคิดเห็น และวางแผนร่วมกันใน



การที่จะบูรณะโบราณสถานในเวียงท่ากาน โดยอาศัยความร่วมมือของชาวบ้านและจำเป็นต้องประสานกับหน่วยงานภายนอก เพื่อให้การดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์

### 3. การงบประมาณ

การดำเนินงานของกลุ่มประชาอาสาของกลุ่มประชาอาสาอนุรักษ์โบราณสถานเมืองประวัติศาสตร์ท่ากาน ไม่มีงบประมาณช่วยเหลือจากแหล่งใด งบประมาณที่ได้จึงมาจากการรับบริจาค จากชาวบ้านในหมู่บ้าน ทั้งที่เป็นเงินทองซึ่งได้รับเป็นจำนวนน้อย วัสดุอุปกรณ์ หรืออาหารบ้าง -แต่การขาดงบประมาณก็ไม่ทำให้การดำเนินงานหยุดชะงัก เนื่องจากงานที่ทำเช่น การถากถาง วัชพืช การขุดลอกคูเมือง ไม่ต้องใช้ฝีมือมาก อาศัยแรงงานจากชาวบ้านที่มาช่วยก็ทำสำเร็จ แต่ก็ไม่สามารถพัฒนาการดำเนินงานไปได้มากกว่านี้

### 4. การประสานงาน

กลุ่มประชาอาสาอนุรักษ์โบราณสถานเมืองประวัติศาสตร์ท่ากานได้มีการประสานการทำงานกับหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน หลายครั้งเพื่อดูแลสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม โดยเฉพาะในการบูรณะโบราณสถานครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2531 (ศิลปากรกรม, 2532) ทางกลุ่มได้ประสานงานกับหน่วยศิลปากรที่ 4 เชียงใหม่ เข้ามาสำรวจ และทำการขุดแต่งบูรณะโบราณสถานกลางเวียง และยังได้ประสานกับโรงเรียนสันป่าตองวิทยาคมขอเด็กนักเรียนมาช่วยถากถางวัชพืช นอกจากนี้ในการขุดลอกคูเมืองซึ่งมีร่องรอยไม่ชัดเจน มีต้นไม้ขึ้นเต็มสองฟาก ก็ได้ขอความร่วมมือจากสมาชิกสภาจังหวัดเชียงใหม่ในขณะนั้น คือนายชววิทย์ สังคณาภรณ์ ให้นำรถขุดดินมาขุดลอกดินในคูเมืองโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย แต่ดินที่ขุดได้ก็ยกให้เจ้าของรถขุดไป

### 5. การดำเนินการ

ก่อนการจัดตั้งกลุ่มประชาอาสาอนุรักษ์โบราณสถานเมืองประวัติศาสตร์เวียงท่ากาน ชาวบ้านได้ใช้พื้นที่โบราณสถานเป็นสถานที่จัดกิจกรรมของชุมชน อยู่ก่อนแล้วเช่น ในวันลอยกระทง จะมีการจัดงานในบริเวณกลุ่มโบราณสถานกลางเวียง สำหรับการดูแลรักษาชาวบ้านได้มีการช่วยกันถากถางวัชพืชในเขตโบราณสถานอยู่ก่อนแล้วเช่นกัน โดยจะดำเนินการในวันสำคัญ เช่น วันเฉลิมพระชนม์พรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว วันเฉลิมพระชนม์พรรษาของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินี แต่ก็ไม่ได้เข้าไปบูรณะตัวโบราณสถานเนื่องจากทราบว่าจะเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย ต่อมาเมื่อมีการจัดตั้งกลุ่มประชาอาสาขึ้น ทางกลุ่มได้ประสานงานกับหน่วยศิลปากรที่ 4 เชียงใหม่ เพื่อให้มีการขุดแต่งและบูรณะให้อยู่ในสภาพที่ดี นอกจากนี้ทางกลุ่ม

ยังได้มีการประชาสัมพันธ์กับทางสถานีโทรทัศน์ ช่อง 7 ให้เข้ามาถ่ายทำเป็นสารคดี เพื่อเผยแพร่แก่คนภายนอกให้ทราบด้วย จากความตั้งใจของกลุ่มชาวบ้าน ทำให้ได้รับโล่ห์พระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในฐานะผู้สนับสนุนการอนุรักษ์ดีเด่นประจำปี 2531 เนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย

เมื่อทางกรมศิลปากร ได้มีการจัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม (อส.มศ.) กลุ่มประชาชนอาสาจึงลดบทบาทลง เนื่องจากทางกลุ่มได้รู้สึกว่ามีผู้มาสืบทอดบทบาทของชุมชนในการดูแลจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมแล้ว จึงไม่ได้เข้ามายุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมการดูแล รักษา โบราณสถานในชุมชนอีก

#### 4.3.2 การรูปแบบการจัดการโดยรัฐ

การจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมโดยรัฐ เป็นการจัดการทั้งโดยอาศัยด้วยกฎหมายและการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น โดยอาศัยแนวคิดและอุดมการณ์ การจัดสรรงบประมาณ การประสานงาน และการดำเนินการ โดยมีรายละเอียดดังนี้

##### 1. แนวคิดและอุดมการณ์

เนื่องจากประเทศไทยมีมรดกทางศิลปวัฒนธรรมมากมาย ประกอบด้วย โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ แหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ กระจายอยู่ทุกภูมิภาค ซึ่งมรดกทางศิลปวัฒนธรรมเหล่านี้ได้ถูกทำลายลง ทั้งจากธรรมชาติและฝีมือมนุษย์แต่ด้วยข้อจำกัดด้านกำลังคนและงบประมาณ ทำให้ไม่สามารถรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทางหนึ่งที่จะแก้ไขได้ก็คือ การประสานการใช้ประโยชน์ร่วมกันระหว่างภาครัฐและประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นั้นๆ โดยการส่งเสริมให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการดูแลรักษา ซึ่งนอกจากจะสามารถแก้ปัญหาการบุกรุกทำลายแล้ว ยังทำให้คนในท้องถิ่นมีความตระหนก รักและหวงแหนมรดกทางวัฒนธรรมของตน

##### 2. การจัดองค์กร

กลุ่มอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปกรรม (อส.มศ) ของหมู่บ้านท่ากาน จัดตั้งขึ้นโดยการริเริ่มของ กรมศิลปากร ซึ่งได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ.2532 มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนในท้องถิ่น ได้มีส่วนร่วมในการดูแลรักษา เห็นประโยชน์และคุณค่าของโบราณสถาน โบราณวัตถุในท้องถิ่นของตน ปัจจุบันมีสมาชิก อส.มศ. ของบ้านท่ากาน มีจำนวนสมาชิกและรูปแบบขององค์กรดังนี้

1) นายสันติ อุดมะมะ	ประธาน
2) นายเสาร์ ขาดตา	รองประธาน
3) นายทอน หน่อซัด	สมาชิก
4) นายถนอม คำเจริญ	”
5) นายกฤษณ์ ปาระมะ	”
6) นายอินตา ถาวร	”
7) นายณรงค์ ธรรมสอน”	”
8) นายทองดี มูลคำ	”
9) นายสุข ปันแก้ว	”
10) นายคำ อุดมะมะ	”
11) นายคำปิ่น ตาเถิง	”
12) นายหวัน แก้วหล้า	”
13) นายโถน กันตี	”
14) นายทองอินทร์ ปันตา	”
15) นายนวล ใจคาด	”
16) นายสวัสดิ์ ปันจันทร์คำ	”
17) นายเพชร ปันแปง	”
18) นายสิงห์วรรณ มณีดวงฤทธิ์	”
19) นายสิงห์ทอง มาเรือน	”
20) นายสุขแก้ว ญาหน้อย	”
21) นายกำพล ตานัน	”
22) นายสายัณต์ กันธิยะ	”
23) นายสมจิตร มูลคำ	”
24) นายถวิล สมบูรณ์เลิศ	”
25) นายคำปิ่น ไชยทา	”
26) นายปรีชา สงวนศักดิ์	”

การเข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม อส.มศ ก่อนข้างยากเพราะไม่ได้เปิดรับสมัครทุกปี บางทีเว้น 4-5 ปี ถึงจะเปิดรับสมัคร ซึ่งในหมู่บ้านท่ากาน กลุ่ม อส.มศ จะพิจารณาภายในกลุ่มว่าจะเลือกใครเป็นสมาชิกใหม่ เมื่อได้รับการคัดเลือกแล้วจะต้องได้รับการอบรมให้มีความรู้เกี่ยวกับมรดกทาง

ศิลปวัฒนธรรมและมีทัศนคติในการเสียสละ จากหน่วยงานของกรมศิลปากรเสียก่อน จึงจะเป็นสมาชิก อส.มศ โดยสมบูรณ์ ปัจจุบันสมาชิกในกลุ่ม อส.มศ มีอยู่ 3 ช่วงอายุ คือช่วงอายุเกิน 60 ปีขึ้นไป ประมาณครึ่งหนึ่ง แต่ไม่ได้มีบทบาทอะไรมากแล้ว อีกช่วงอายุหนึ่งก็คือ ช่วง 40-60 ปี ซึ่งมีบทบาทในการดำเนินงานของกลุ่ม ส่วนที่ผู้ที่มีอายุน้อย ประมาณ 30-35 ปี มี 2 คน ก็ไม่ได้มีบทบาทอะไรมากนัก

### 3. การงบประมาณ

ในแต่ละปี กลุ่มอส.มศ เวียงท่ากาน จะได้รับงบประมาณปีละ 8,000 บาท จากกรมศิลปากร ผ่านทาง สำนักงานศึกษาธิการอำเภอสันป่าตอง เพื่อดำเนินกิจกรรมดูแลและถนอมถนอมวัตถุโบราณ แต่ในบางปีก็แบ่งงบประมาณไปจัดสร้างป้ายชื่อเวียงท่ากาน บริเวณทางเข้าหมู่บ้าน ในปี พ.ศ. 2545 เป็นปีแรกที่ได้นำงบประมาณไปดำเนินการจัดทัศนศึกษา ให้กับสมาชิกของกลุ่ม อส.มศ. ที่อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและศรีสัชนาลัย

งบประมาณที่ได้ในแต่ละปี ทางกลุ่ม อส.มศ แย้งว่าไม่เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในการทำงาน บางครั้งสมาชิกในกลุ่ม อส.มศ. ต้องใช้วัสดุอุปกรณ์ส่วนตัวในการปฏิบัติงาน เพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายของกลุ่ม อส.มศ. แต่ชาวบ้านเล่าว่าบางครั้ง อส.มศ. ได้รับงบประมาณในการจัดจ้างคนมาทำการถนอมวัตถุโบราณ แต่ไม่จ้างชาวบ้านโดยทั่วไป กลับไปจ้างกลุ่มคนที่สนิทสนมกับกลุ่ม อส.มศ. ทำให้บางครั้งชาวบ้านไม่ยอมมาช่วยงาน เนื่องจากไม่ได้ค่าจ้างแต่คนอื่นได้

### 4. การประสานงาน

หน่วยงานที่ กลุ่ม อส.มศ. ประสานงานด้วย ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านกลาง เพื่อร่วมปฏิบัติงานในงานของชุมชนและของงบประมาณมาสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่ม อส.มศ. เนื่องจากงบประมาณที่ได้จากกรมศิลปากรมีไม่เพียงพอ ซึ่งทางกลุ่มได้รับงบประมาณ 21,000 บาท/ปี โดยแบ่งจ่ายเป็นงวด งวดละ 7,000 บาท กลุ่ม อส.มศ ยัง ต้องติดต่อกับ สำนักงานศึกษาธิการอำเภอสันป่าตอง เพื่อรับงบประมาณ และประชุมประจำปี ซึ่งมีการประชุม ปีละ 1 ครั้ง นอกจากนี้ยังมีการติดต่อกับสำนักงานโบราณคดี ที่ 8 เชียงใหม่ เพื่อประสานงานในส่วนที่เกี่ยวข้อง และยังมีการประสานงานกับชาวบ้านในหมู่บ้านเพื่อขอความช่วยเหลือในการถนอมวัตถุโบราณและทำความสะอาดโบราณสถาน

## 5. การดำเนินงาน

การดำเนินงานของ อส.มศ เวียงท่ากาน เป็นผู้รับผิดชอบในการดำเนินการแผ้วถางวัชพืช ทำความสะอาด โบราณสถานทุกแห่ง ขุดลอกคูเมืองและปลูกต้นไม้ตามแนวคูเมือง ในวันสำคัญ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษา 5 ธันวาคม และ 12 สิงหาคม

จากการศึกษารูปแบบการจัดการทั้งสองรูปแบบพบว่า ในด้านแนวคิดและอุดมการณ์การจัดการตั้งในรูปแบบชุมชน จะมีความผูกพันกับพื้นที่และเข้าใจปัญหาได้ใกล้ชิด ทำให้เกิดความตระหนัก และมีจิตสำนึกในการเสียสละ มากกว่า การจัดตั้งโดยหน่วยงานของรัฐ ซึ่งแสดงสภาพของปัญหาเป็นภาพกว้าง

ด้านการจัดองค์กร รูปแบบของชุมชนจะมีความอ่อนตัวในการรับสมาชิก ทำให้เพิ่มจำนวนสมาชิกได้ง่าย มีความเป็นพวกเดียวกันสูง แต่สำหรับในรูปแบบของรัฐ การจะเป็นสมาชิกจะต้องได้รับการอบรมก่อน ซึ่งจะมีนานๆครั้ง บางครั้ง กลุ่มอส.มศ เลือกผู้ที่ใกล้ชิด หรือผู้ที่เคยร่วมกิจกรรมกับกลุ่ม อส.มศ ทำให้ชาวบ้านคนอื่นขาดโอกาสเป็นสมาชิก ส่งผลให้ผู้ที่ไม่ใช่สมาชิกเกิดความรู้สึกเป็นคนละพวก แต่ในรูปแบบของรัฐนี้สมาชิกจะมีความรู้และเข้าใจบทบาทที่แน่นอน

ด้านการงบประมาณ ในรูปแบบของประชาชน มีงบประมาณที่ไม่แน่นอน ทำให้วางแผนการทำงานไม่ได้ และเลี้ยงตัวเองไม่ได้ การดำรงอยู่ของกลุ่มจะเป็นไปอย่างลำบากในระยะยาว ส่วนในรูปแบบของรัฐมีงบประมาณที่แน่นอน แต่เป็นงบประมาณที่ต้องพึ่งพิงหน่วยงานอื่น ก็ทำให้ไม่สามารถกำหนดคนโยบาย หรือวิธีการทำงานเองได้ บางครั้งงบประมาณมีน้อยก็ทำงานตามงบประมาณที่ได้ ผลการทำงานจึงไม่ต่อเนื่อง

ด้านการประสานงาน เนื่องจากในรูปแบบของชุมชน เป็นลักษณะที่ทุกคนในชุมชนรับรู้และเกิดความตระหนักในปัญหา จึงเกิดการพึ่งพา ช่วยเหลือ และเสียสละ โดยคำนึงถึงส่วนรวม แต่ในรูปแบบของรัฐ อส.มศ ได้รับงบประมาณ การประสานงานจึงมีเรื่องของประโยชน์ตอบแทนเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่เมื่องบประมาณมีน้อย ผู้ที่ไม่ได้ประโยชน์ตอบแทนก็จะไม่ยอมรับร่วมดำเนินการ

ด้านการดำเนินงาน ในรูปแบบชุมชนไม่สามารถดำรงอยู่ได้ในระยะยาว เพราะขาดทั้งความรู้ งบประมาณ และการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง การช่วยเหลือด้วยความเสียสละอาจจะไม่สามารถทำได้ทุกโอกาส เนื่องจากมีปัจจัยในเรื่องภาระทางครอบครัว แต่ในรูปแบบของรัฐ ได้รับความช่วยเหลือ ทั้งความรู้ งบประมาณ การสนับสนุนอื่นๆ อุปสรรคคือการทำงานที่จะต้องประสานกับชาวบ้านโดยทั่วไป ให้เกิดความเข้าใจและร่วมกันดำเนินงานเพื่อประโยชน์ของชุมชน

สรุปโดยภาพรวมแล้ว บ้านท่ากานเป็นชุมชนใหญ่ มีการตั้งบ้านเรือนอย่างถาวรมาเป็นเวลานาน คนในชุมชนมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ นับถือศาสนาพุทธและนับถือผี อีกทั้งคนในชุมชนยังมีความเชื่อว่าโบราณสถานมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์สถิตย์อยู่ จึงเป็นการควบคุมทางสังคมไม่ให้เกิดการขุดค้นของมีค่าในเขตโบราณสถาน การมีความสัมพันธ์แบบญาติมิตรช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทำให้เกิดการรวมกลุ่มทำกิจกรรมที่หลากหลายในชุมชน และคนในชุมชนมีการรวมกลุ่มเพื่อดูแลโบราณสถานที่มีอยู่ในชุมชนบ้านท่ากาน แต่ด้วยความรู้ ทักษะ และวิธีการจัดการของชุมชนยังไม่สามารถเข้าถึงการจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมได้อย่างยั่งยืน ทำให้การดำเนินงานของชุมชนเปลี่ยนมาเป็นการดำเนินงานของหน่วยงานรัฐคือกรมศิลปากร ผ่านทางชาวบ้าน ซึ่งก็ทำได้เพียงรักษาสภาพโบราณสถานให้คงสภาพเดิม ไม่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและพัฒนาเงื่อนไขให้เหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลง จึงทำให้การจัดการสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมในปัจจุบันต้องมีการปรับปรุงให้มีรูปแบบที่ชุมชนมีส่วนร่วมมากขึ้น เข้าใจในรูปแบบการจัดการสมัยใหม่ และบทบาทที่ชัดเจนในการดำเนินงานมากขึ้น